

Леонід Кононович

про

Жанну д'Арк

Джордано
Бруно

Джека
Лондона

Рабінграната
Тагора

Богдана-Ігоря
Антонича

Леонід Кононович

про

Жанну д'Арк
Джордано Бруно
Джека Лондона
Рабінграната Тагора
Богдана-Ігоря Антонича

Леонід Кононович про Жанну д'Арк, Джордано Бруно, Джека Лондона, Рабіндраната Тагора, Богдана-Ігоря Антонича. – К.: Грані-Т, 2008. – 96 с., іл. (Серія «Життя видатних дітей»).

Леонід Кононович – сучасний письменник і перекладач – розповів п'ять історій з життя відомих людей. Сила волі, віри та переконання, а також сила духу – це те, що допомогло його героям витримати випробування долі й прямувати до своєї мети. Жанна д'Арк – християнська подвижниця і талановитий полководець; Джордано Бруно – філософ епохи Відродження та поет; Джек Лондон – класик американської літератури; Рабіндранат Тагор – перший в історії Азії лауреат Нобелівської премії з літератури; а також Богдан-Ігор Антонич – геній української поезії, – особистості, що стали відомими завдяки неабиякій наполегливості та внутрішній силі.

Книга для майбутніх геніїв і їхніх батьків.

Леонід Кононович

про

Жанну д'Арк
Джордано Бруно
Джека Лондона
Рабінграната Тагора
Богдана-Ігоря Антоновича

ЗАГАДКА ОРЛЕАНСЬКОЇ ДІВИ

*«Я прошу, щоб мене відправили до Бога,
від Якого я прийшла...»
Жанна д'Арк*

Ця християнська подвижниця увійшла до історії світової цивілізації як свідчення непоборності людського духу і безмежжя людських можливостей, за якими стоїть Найвища Сила. Їй було вісімнадцять років, коли вона стала на чолі багатотисячного війська і порятувала батьківщину від чужоземних загарбників. Її талант полководця вражав і дивував досвідчених воєначальників, які все життя провели у походах і боях. Її пророчий дар був настільки потужний, що вона зарання передбачала не лише свою перемогу, а й свою загибель. Її особистість і досі є загадкою для істориків, а християнські богослови й донині не можуть пояснити феномен її подвигу.

Звали її Жанна д'Арк, Орлеанська Діва.

Того травневого ранку площа Старий Ринок в Руані була вщерть переповнена галасливим натовпом. Сюди зійшлися не лише мешканці Руану, а й селяни з довколишніх маєтків, монастирських сіл і дрібних містечок. Посеред майдану височіли три дерев'яні помости. Один із них був зведений на кам'яному фундаменті й вивершувався стовпом. Довкруз стовпа акуратними стосами були складені дрова.

А на помості стояла невисока дівчина в довгій полотняній сорочці, просякнутій розчином сірки.

І висіла над нею дошка з написом: «Жанна, що прозиває себе Дівою, триклята богохульниця, п'явка, поплентачка сатани, розкольниця і єретичка».

– Щоразу, як згубна трутизна єресі вперто присмоктується до одного з членів Церкви, – лунав над майданом гучний розкотистий голос, – слід пильно наглядати за тим, щоб ця отруйна скверна не поширилася на інші частини містичного Тіла Христового. Тому ми оголосили справедливим вирок, що ти, Жанно, відома за прізвиськом Діва, допустилася всілякого блуду і багатьох переступів: розколу, поклоніння ідолам, закликання демонів та численних інших чорних справ. Зважаючи на те, що після зречення свого блуду ти знову допустилася його та цих переступів, мов пес, що повертається до блювотиння свого, ми проголошуємо, що як негодящий член, ти повинна бути викинута з єдності Церкви, відчакнута від її тіла і видана світській владі; тож ми викидаємо тебе, відчухуємо тебе, полишаємо тебе, прохаючи світську владу виголосити тобі помірний вирок, що не призводить до смерті й ушкодження членів!

А вона стояла на тому ганебному помості, де закінчувалася стежка її життя, й зі смертної височини дивилася на майдан, де юрмився місцевий люд, охочий до розваг і ласий на чужі страждання; на гострі списи

алебард у руках англійських вояків, котрі щільним кільцем оточили її шибеницю; на опасистого чоловіка в сутані, який, стоячи на сусідньому помості, прирікав її до спалення у вогні.

– Чи маєш ти щось сказати перед смертю, Жанно? – звернувся до неї той чоловік у сутані.

Вона струснула головою й отямилася.

– Мені шкода тебе, Руане!.. – голосно й печально промовила вона.

Натовп сколихнувся, мов застояне болото від землетрусу. Англійські вояки замахали алебардами, вигукуючи прокляття і лайки, а чоловік у сутані сумно схилив голову.

– Якщо так, – урочисто відказав він, – то йди собі з миром, Жанно, – церква більше нічого не може зробити для тебе!..

Він махнув рукою і почав сходити з помосту. До Жанни підскочили двоє помічників ката. Вони заламали їй руки за спину і прив'язали до стовпа. Натовп на площі затих.

– Дайте мені хреста! – попросила Жанна.

Хтось із вояків хутко змайстрував дерев'яного хреста із двох патиків і подав катові. Той підніс хреста їй до вуст, і вона поцілувала його. З юрми вийшло двоє ченців. Вони видерлися на шибеницю і стали обабіч засудженої.

Кат узяв смолоскипа й, обійшовши багаття кружком, підпалив його з чотирьох кінців.

Усі, хто був на майдані, бачили, що засуджену чекає повільна й болісна смерть. Зазвичай приречених до страти по самісінькі плечі завалювали хмизом, і за декілька хвилин вони задихалися від чаду. Жанну страчували в такий спосіб, що дрова були складені внизу, вона опинилася на вершині вогнища. Смерть від такого спалення наставала лише тоді, коли тіло згоряло аж до кісток.

– Ідіть від мене, – попросила вона, щойно з'явилися перші омахи полум'я. І коли ченці сходили вниз, дода-ла: – Вище тримайте хреста... щоб він був зі мною!

Про що вона думала в ті хвилини, коли її тіло ще не встиг охопити полум'яний вир? Що вона бачила з тієї страшної смертної височини, куди вознесло її служіння Богам і батьківщині? Поневолену Францію, де вже бозна-відколи точилася війна? Французького монарха, який отримав корону з її рук, а тоді покинув її напризволяще? Чи свою домівку в містечку Домремі, звідки почався її подвижницький шлях?

Очевидці згадують, що до останньої хвилини вона виголошувала Наймення Ісуса Христа, якому служила все своє життя.

Коли вона померла, вражена юрба побачила, що душа її обернулася білим голубом і полинула у височінь, назавжди покинувши цей світ...

І досі знаходяться люди, котрі люто ненавидять її подвиг і пишуть цілі томи, аби довести, що насправді Орлеанської Діви не було й усе це, мовляв, вигадка тодішньої пропаганди. Полишимо цей гріх на їхній совісті – існує дуже багато документів і спогадів, з яких випливає, що Жанна д'Арк була цілком реальною особою. Та передовсім заглянемо трохи в історію...

У 1415 році Франція зазнала чужоземної навали. 13 серпня в гирлі Сени висадилися війська англійського короля Генріха V, котрий вирішив скористатися безвладдям, яке настало у Франції. Країна і справді не мала

верховного керівництва: французький король Карл VI був психічно хворий і не міг виконувати свої обов'язки, тож цим одразу скористалися його брати, герцоги Бургундський та Орлеанський, котрі в боротьбі за престол розпочали громадянську війну. Окупувавши північ Франції, англійські війська за підтримки бургундців розбили королівське військо у битві під Азенкуром і рушили на Париж. Королева Ізабо перейшла на бік загарбників і оголосила, що королевич Карл не є сином французького короля, а отже, й не має права претендувати на престол. Ситуація ускладнилася ще дужче, коли божевільного Карла VI змусили підписати документ, за яким дофін офіційно позбавлявся права на успадкування й корона переходила до Генріха V. Раптова смерть англійського короля нічого не змінила: Франція була розколота на два табори, й англійське військо під орудою герцога Бедфордського та за підтримки бургундського герцога рухалося до Парижа. Улітку 1428 року воно підійшло до Орлеана – останньої великої фортеці, котра закривала шлях на столицю.

Франція опинилася в критичній ситуації: падіння Орлеана неухильно призвело б до втрати національної незалежності й коронації англійського монарха на французьке королівство.

На ту пору Жанна мешкала в Домремі. Писемні джерела свідчать, що вона була звичайнісінькою сільською

дитиною і нічим не відрізнялася від своїх однолітків. Як і всі діти, вона поралася у господі, годувала худобу, вміла шити і прясти. Хіба що частіше, ніж інші, ходила до церкви й довгі години проводила там у молитві. По-други картали її за цю «відлюдькуватість», але вона ніколи не ображалася. Загалом, усі очевидці згадують її як надзвичайно лагідну, добру і чуйну дівчину, котра ладна була поділитися всім, що в неї є, і з любов'ю ставилася до будь-якої живої істоти. «Її у нас усі любили», – сказав під час реабілітаційного процесу її односельчанин Жак Моро.

Біля Домремі росло дерево, котре в селі прозивали Деревом Фей. Уважалось, що воно відзначається ча-

рівною силою і здатне чинити дива, тож до нього ходили недужі, які хотіли зцілитися від хвороби, а в свята місцева молодь водила довкруг нього хороводи. Ось що сказала про це Жанна під час процесу в Руані: «Часом улітку я ходила туди танцювати з дівчатами і звивала біля того дерева вінки для образу Матері Божої. І як чула я від старших людей, там водилися феї. Чула я й від одної

жінки, що вона бачила тих фей, та не знаю, правда це чи ні. Ніяких фей, наскільки я знаю, не бачила я ніколи, ні біля дерева, ні деінде. Я бачила, як дівчата вішають вінки на гілля того дерева, й сама вішала з іншими дівчатами; часом вони забирали їх із собою, а часом лишали». Можливо, з цим деревом пов'язане й те чудесне перетворення, котре вчинило зі звичайної сільської дівчини войовницю Жанну д'Арк, визволительку Франції; хоча на судовому процесі в Руані Жанна заперечувала це й навіть зазначила: «Чула я від брата, що в селі казали, буцім зробилося те зі мною від Дерева Фей, але це не так, і я навпрямки сказала йому».

Так чи не так, а сталося воно одногождни на околиці села, коли Жанна з дівчатами бігали наввипередки зеленою лукою. Вона мчала так прудко, що вирвалася далеко вперед, і хтось із подруг зі сміхом гукнув їй:

– Жанно, та ти просто летиш над землею!

Жанна зупинилася і відійшла убік, щоб перевести дух. Сьогодні вона почувалася на диво легкою, а на душі було так радісно і світло, як буває лише у день Воскресіння Христового.

Коли вона підвела голову, то побачила, що перед нею стоїть якийсь хлопець.

– Іди додому, Жанно, – сказав він їй, – ти потрібна матері.

Хлопець був незнайомий. «Певне, хтось попросив його нагукати мене», – подумала вона і хутко побігла

додому. Але вдома усі здивувалися: таж її ніхто не кликав! Жанна вийшла у сад. Почуття великої радості, печальної світлої втіхи не покидало її, навпаки – тепер воно посилилося і звучало в душі, наче музика. І саме тієї миті до неї прийшло містичне осяяння, котре змінило не лише її життя, а й історію всієї Франції.

«Мені було тринадцять років, коли я отримала об'явлення від Бога через Голос, котрий навчав, як я повинна поводитися, – свідчила вона під час процесу в Руані, – першого разу я страшенно перелякалася. Голос прийшов десь ополудні влітку, коли я була в саду мого батька. Того дня був піст, а напередодні я не постувала. Я почула голос о праву руч, з боку церкви. Я рідко чую його без відповіді. Світло струмить з того ж боку, з якого чутно Голос; і тоді зазвичай буває потужне світло... Після того, як я чула його тричі, я дізналася, що це голос янгола.

Я побачила перед собою архангела Михаїла. І він був не сам, його супроводжували янголи небесні».

Так почалося її спілкування з Небом. Архангел сповістив її, що вона обрана Господом для виконання священної місії і її покровительками будуть святі Катерина і Маргарита.

«Мені додавав духу святий Михаїл. Він перший прийшов, – розповідає вона своїм суддям, – святий сказав мені, що святі Катерина й Маргарита будуть приходити

до мене, і щоб я чинила так, як вони радитимуть; і що вони призначаються, аби напучувати мене й давати мені поради, як діяти; і щоб я вірила тому, що вони мені скажуть, позаяк це було за велінням Господа».

Зовні в її житті начебто нічого й не змінилося: вона так само допомагала батькам у господі, так само була доброю і чуйною дівчиною, котра готова кожному прийти на допомогу, – але місія, про яку її сповістив посланець Неба, наклала на неї незримий відбиток. Жанна перестала ходити до Дерева Фей і багато часу проводила в церкві. У неї був духівник, місцевий священик, однак вона не казала йому про те, що до неї приходять Голоси, адже спілкування поміж нею й Небом – це була велика таємниця.

«Вони говорили дуже виразно, і я добре їх розуміла, – свідчила вона під час судового процесу, – поміж іншого вони сказали мені, що мій король буде відновлений у своєму королівстві, хочуть цього його вороги чи ні. Вони також обіцяли провести мене до раю; я сама їх про це просила».

Їй нечасто доводилося бачити архангела. «Голос його прегарний, м'який та лагідний, і розмовляє він французькою, – розповідає вона, – мені дуже радісно, коли я його бачу. Мені тоді здається, що я не перебуваю в смертному гріху».

У 1428 році англійські війська підійшли до Орлеана. Місто було добре укріпленою фортецею; почувши про

наближення ґодонів, як прозивали французи англійців за тої пори, міська влада приготувалася до облоги: з сусідніх сіл і містечок привезли запаси продовольства, полагодили міські мури, а також спалили всі передмістя, котрі могли б слугувати прикриттям для наступу. 12 жовтня англійці підійшли до Орлеана. Після бомбардування міста гарматними ядрами вони пішли в наступ і захопили форт Турель, унаслідок чого перебрали контроль над мостом через річку Луару. Місто було повністю відрізане від зовнішнього світу. Ситуація ще дужче погіршилася після того, як захисники міста вчинили виласку і були розбиті під час спроби захопити обоз, який супроводжувало військо під орудою головного камергера англійського короля сера Джона Фальстафа.

Скидалося на те, що Орлеан таки не витримає облоги. І якщо місто впаде, то англійці без особливих зусиль захоплять Париж.

І тоді Голоси сказали Жанні, що вона повинна врятувати Францію.

«Святий Михаїл, – розповідала вона під час руанського процесу, – сповістив, що я повинна змінитися душею і вчинити чудесні справи, бо Цар Небесний обрав мене, аби відновити королівство французьке і допомогти королю Карлу, якого вигнали з його землі. Я повинна вбратися в чоловічу одіж, взяти меч і бути полководцем на війні, щоб усім заправляти на власний розсуд».

Дівчина заперечувала, що вона не вміє ні їздити верхи, ні орудувати мечем.

Але голос відказав: «Іди у Вокулер до Робера де Бодрикура і вимагай, щоб він дав тобі людей, котрі супроводжуватимуть тебе в дорозі до короля».

У травні 1428 року вона прийшла до Вокулерського замку.

– Хто ти? – запитав її капітан де Бодрикур.

– Мене звать Жанна, – заявила вона, – я прийшла до вас від Господа мого, щоб ви сповістили дофінові, що він повинен триматися й уникати поєдинків із ворогом до середини майбутнього посту, коли Господь мій допоможе йому. Королівство належить не дофінові, а Господові моєму. Та воля Господа мого – доручити це королівство дофінові. Він зробить його королем, незважаючи на його ворогів, і я поведу його до помазання.

Кажуть, того разу Робер де Бодрикур просто вигнав її із замку. Проте Жанна залишилася у Вокулері, й незабаром чутки про неї поширилися по всьому містечку. На неї приходили поглянути і прості городяни, і шляхта, і лицарі. Її особистість була настільки світлою

й потужною, що незабаром ця шістнадцятирічна сільська дівчина зібрала довкруг себе чимало прихильників, серед яких були і дуже впливові люди.

За кілька місяців капітан де Бодрикур здався. Убравшись у чоловічий одяг, верхи на коні, з мечем при боці й у супроводі кількох лицарів Жанна д'Арк вирушила в Шинон, де на той час перебував спадкоємець французького престолу Карл VII.

Аудієнція відбулася ввечері 26 лютого 1429 року. Її запровадили до величезної зали, скупі освітленої смолоскипами. У приміщенні було повно людей, зодягнутих у розкішне вбрання. Жанна не знала, що напередодні двораки порадили Карлові одягнутися якомога простіше і стояти осторонь від усіх. «Якщо її справді провадить Бог, – казали йому, – то вона впізнає вас у будь-якому вбранні. Якщо ж ні, – покараємо її як шахрайку!»

Тріщали і чаділи смолоскипи, спливаючи краплями огненної живиці, а вона впевнено йшла вузьким коридором крізь юрбу придворних.

Обіч скромно стояв немолодий кощавий чоловік у пошарпаному сурдуті.

Ні на кого не звертаючи уваги, Жанна підійшла до нього і впала на коліна.

– Любий королевичу, – голосно сказала вона, – мене зовуть Діва Жанна. Мене послав до вас Господь, аби

я допомогла Вам і Вашому королівству. І оголошує Вам Владар Небесний через мене, що Ви будете помазані й вінчані в Реймсі й станете намісником Владаря Небесного, Котрий є Королем Франції.

На ту пору їй було шістнадцять років.

Так скінчилося її дитинство і почався тернистий шлях подвигу, який привів її на ешафот. Жанна стала на чолі королівського війська і зробила його християнською армією, котра воювала Іменем Господнім. Вона прогнала англійців з-під Орлеана і, здобувши низку блискучих перемог, вручила Карлові VII французьку корону. Очевидці згадують, що вона бездоганно володіла мечем, вправно їздила верхи і керувала військом, як досвідчений полководець. Після коронації Голоси сказали їй, що вона проживе на світі трохи більше року. Передбачення справдилося: 9 січня 1430 року її взяли у полон бургундці. Бургундський герцог вимагав у Карла VII викуп, однак французький монарх вирішив, що Орлеанська Діва не варта тієї суми, яку в нього просять. 8 грудня того ж таки року Жанну д'Арк передали англійцям, а їхні прибічники з-поміж французького духовенства влаштували над нею суд святої інквізиції...

У 1456 році римська церква реабілітувала її, а в 1926 році проголосила святою. І все ж таки таємниця Орлеанської Діви залишається нерозгаданою й до сьогодні. Звідки брало початок потужне світло її особистості,

яка творила справдешні дива? Хіба могла проста й неписьменна сільська дівчина вчинити те, що здійснила Жанна д'Арк? Звідки взялося у неї вміння їздити верхи, якому навчаються з дитинства, орудувати мечем, якого вона і в руках до того не тримала, планувати і проводити блискучі воєнні операції? Звідки той чар, завдяки якому її слухалися бувалі вояки?

Існує чимало версій, котрі так чи інакше трактують загадку Орлеанської Діви. Завершуючи цю розповідь, я хотів би поділитися власними міркуваннями щодо того дивовижного і незбагненого явища, яким була особистість Жанни д'Арк.

На певному етапі свого життя кожна людина замислюється над тим, у чому полягає сенс її існування. Це питання є однією з найголовніших загадок людського буття, і певної відповіді на нього немає й досі. Можливо, причина криється в тому, що в людині від народження існує дві особистості. Перша – та, що породжується повсякденним життям, монотонними сірими буднями, в яких дуже мало місця для високих поривань і справжнього спілкування з Богом. Друга – це світло, яке є в душі кожної людини, божистий вогонь, що про нього більшість із нас і не підозрює. Цей вогонь – частка Найвищої Сили, неоціненний дарунок Неба, він здатний докорінно змінити звичайну,

буденну особистість і обернути її героєм, святим або геніальним митцем.

Можливо, завдання кожного з нас у тому й полягає, щоби збагнути свою справжню сутність, відкрити в собі це світло і вчинити його провідною зіркою всього свого життя, – як зробила це проста сільська дівчина з Домремі, котра увійшла в історію під іменем Орлеанської Діви.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΙΤΑΝΚΥ

«Пізнавши істину, сила розуму ніколи не заспокоїться, ніколи не зупиниться, а весь час буде рухатися вперед і далі, до непізнаної істини».

Джордано Бруно

Він народився у маленькому італійському селі біля півніжжя Везувію і скінчив свій життєвий шлях у Римі, на вогнищі святої інквізиції. Його засудили до страти за вільнодумство, та вдячні нащадки поставили йому пам'ятник, де було написано: «Джордано Бруно від століття, котре він передбачив, на тому місці, де було запалене вогнище». Римська церква і досі вважає правильним вирок святої інквізиції, а в 1942 році один із її кардиналів заявив: «Церква могла і мусила вжити заходів до Джордано Бруно – і вона застосувала їх». Дослідники й досі не можуть збагнути, за що ж його стратили, оскільки судили Джордано Бруно таємно, а його книги були заборонені Ватиканом аж до недавнього часу. Проте історія все поставила на свої місця: сьогодні про подвиг Джордано Бруно знає кожен школяр, а його життя і смерть є зразком безкорисного служіння істині.

У дитинстві його звали Філіппо, а в зрілому віці він отримав ім'я Ноланець. У наукових колах тієї епохи його вчення називали Філософією Світанку.

Крізь заґратоване віконце камери насилу промикався промінь уранішнього сонця.

– Брате Джордано, чи зрікаєшся ти єресі, якої допустився у своїх богохульних писаннях? Чи готовий ти щиросердо покаятися і смиренно прийняти покуту, якої завдасть тобі церква Христова? Нагадуємо, в чому звинувачує тебе свята інквізиція... – магістр-інквізитор узяв листок паперу й почав читати: – «...в тому, що ти зневажав ім'я Господнє і стверджував, що Ісус Христос творив свої чудеса за допомогою магії; стверджував, що Пресвята Богородиця не могла непорочно зачати Христа; глумився зі святих апостолів, називаючи їх шахраями й невігласами; звинувачував церкву Христову в жорстокості, а її вірних служителів прозивав «собаками, які кусають кожного, хто їм не подобається»; створив мерзенне богозневажне вчення, яке називається «ноланською філософією» або ж іще «філософією світанку», і в нім писав, зокрема, про те, що існує нескінченна кількість сонць і населених світів...»

Голос магістра-інквізитора глухо й монотонно відлунював під кам'яним склепінням. Коли він скінчив, Джордано переступив з ноги на ногу, і в тиші в'язничної камери лунко брязнули кайдани, якими були скуті його руки.

– Щодо останнього, – твердо промовив він, – можу повторити лише те, що я вже казав раніше: я вірю

в існування нескінченного всесвіту як результату безмежної Божистої могуті, позаяк уважав би я негідним Божистої доброти і сили, якби вона, маючи змогу створити, крім цього світу, інший світ і нескінченні інші світи, – почала б витворювати скінченну світобудову.

– Це потрібно розглядати як відмову зректися свого богозневажного вчення? – озвався кардинал, який сидів біля інквізитора.

Джордано кивнув.

– Авжеж. Я вважав і зараз вважаю, що існують незліченні окремі світи, схожі на нашу Землю, котрі, як навчав Піфагор і як я розумію, є зірками, схожими за своєю суттю на Місяць, інші планети й інші зорі, яким немає ліку; всі ті небесні тіла є світами, і їм немає ліку, й усі вони утворюють нескінченний Всесвіт

у безмежному просторі; й це називається нескінченним Всесвітом у безмежному просторі; й у цьому – подвійна велич: велич Всесвіту і многоти світів, які містяться у ньому...

– Не намагайся прикриватися найменням Божим! Твоя філософія суперечить Святому Письму! – вигукнув магістр-інквізитор. – Господь створив лише один світ, і в цьому світі Він створив людину за образом Своїм і подобою. Усе інше – богохульство!

Джордано гордо випростався.

– Якраз у цьому Всесвіті, – сказав він, – я і знаходжу Господній промисел. Завдяки йому все живе, росте і рухається у своїй довершеності; і я розумію це подвійно...

– Досить! – урвав його кардинал, – ти – єретик, і нам не годиться слухати твої теревені.

– ...Одне, – вперто провадив Джордано, – в тому вигляді, в якому душа присутня в цілому і в кожнісінькій частині цілого, й це я називаю природою і відбитком Божистої руки, друге – в нескazanному вигляді, в якому Бог як сутність, присутність і сила перебуває скрізь, у всьому й над усім не як частина, не як душа, а як нескazanне... (*)

** З промови Джордано Бруно на суді. – Прим. автора.*

– Єретик! Єретик! Єретик! – підхопившись із місця, вигукнув магістр-інквізитор. – Будь же ти тричі проклятий!

– Ти ж, певне, знаєш, що тобі доведеться поплатитися за ці слова, брате Джордано... – замислено сказав кардинал.

Джордано мовчав. «Усе це гра, – понуро думав він, – гра за тими правилами, що їх вони самі витворили і самі нав'язують кожному з нас... ось лише лихо в одному – в тому, що ця гра закінчується смертю! Якщо ти дотримуєшся догматів, які запровадила католицька церква, тебе ніхто не чіпає, – якщо ж намагаєшся вийти за їхні межі й заглянути в непізнане, то тебе знищують.

А істина геть нікого не цікавить...

І кому це потрібне? Та нікому воно не потрібне, – тоскно подумав він, дивлячись, як струмує крізь загразоване вікно золотий сніп вранішнього сонця. А як добре все починалося...»

Його прозивали Ноланцем, а насправді народився він у невеличкому селі, що потонуло в густих виноградниках. До Ноли звідти було рукою подати – всього одна миля. Його батько Джованні Бруно був солдатом, а мати сиділа вдома і гляділа дітей. Не таке й заможне було його дитинство, зате завжди була присутня у ньому радість і світла втіха. Особливо тоді, як батько

повертався з походу, – Філіппо цілими днями ходив за ним як прив'язаний, допитуючись, із якої гармати він стріляв і скільки ворогів убив. Батька він любив, либонь, ще дужче, ніж маму; розповідали, що він іще в колисці лежав, як до хати заповзла величезна гадюка. Коли вона полізла в колиску, малюк почав голосно гукати батька на ймення, аж врешті той прибіг із надвору і вбив гадину. Той випадок страшенно вразив усіх: ще не було такого, аби кількамісячна дитина могла говорити, – та й відкіля вона знала, що треба гукати саме батька?..

– Тату, – спитав яось Філіппо, – а правда, що Везувій може вибухнути?

Батько замислено похитав головою.

– Везувій, – сказав він, – це вулкан, у якому кипить огненна лава. І вибухнути він може коли завгодно... тоді манатки на плечі – й тікай!

– Огненна? – перепитав Філіппо. – Як сонце?

– Як сонце.

– А сонце – то теж вулкан?

Джованні збентежено засміявся.

– Ти таке запитуєш... Без сонця пропало б усе живе на Землі!

– А без вулкана?

– Мати Божа, ото дитина! Колись давно-давно, як ще й села нашого не було, Везувій почав курітися... Ніхто не звернув на те особливої уваги, аж уночі з вулкана

поллялася лава. Вона потекла огненною рікою і спалила все довкола гори. Місто Помпея опинилося під горами розпеченого попелу, загинули всі його мешканці...

– Всі-всі? – перепитав Філіппо.

– Авжеж! А ти кажеш...

Філіппо напружено думав.

– А сонце теж стоїть на місці, як і Везувій? – нарешті поспитався він.

– Ні, воно обертається докрузь Землі, – відказав Джованні. – Сходить і заходить... хіба ти сам не бачиш?

– А в чому воно обертається?

– Ну, – почухав потилицю Джованні, – в цьому ж... як його... у всесвіті!

– У всесвіті? А що це таке?

– Таке... – батько затнувся, – ...ну, таке воно порожнє! Там багацько місця, розумієш?

– А там... а там є ще щось, крім нашої Землі й Сонця?

– Нехай Господь милує! А я звідки можу це знати? – не втерпів Джованні. – Я що, був там? Господь створив землю і сонце, й людину... так сказано у Святому Письмі!

– А більше нічого не створив?

– Ну, ще звірів усяких, риб... ну, все створив, та й годі!

– А більше нічого?

– Нічогісінько!

Філіппо знову замислився.

– І про це написано у Святому Письмі? – поспитався він згодом.

– Та в ньому ж... – відказав батько. Він уже встиг випити глек вина, тож настрої у нього поліпшився.

– А де воно, те Письмо?

Батько махнув рукою.

– У мене його немає, Христом-Богом присягаю! Бракувало мені лише святої інквізиції в хату!

– А чому?

– А тому, – повчально сказав Джованні, – що нам Святе Письмо заборонено читати!

– Ким заборонено?

– Папою римським, – відрубав батько, – за читання Біблії католицька церква карає мирян. Її можуть читати лише священники й ченці.

– А ми?

– А ми – ні! Заборонено, втямив?

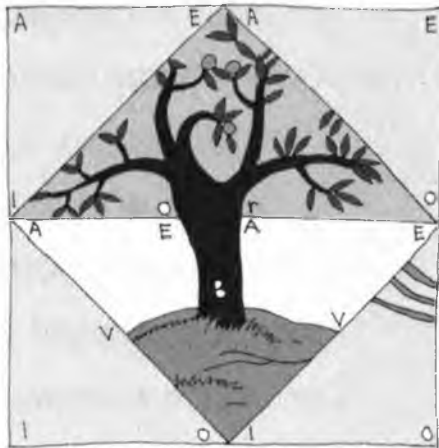
Філіппо наморщив чоло.

– А чому заборонено?

– Ото вже мудра дитина! – покрутив головою Джованні, – заборонено, щоб розумних багацько на світі не розвелось. Та й узагалі... Біблію читати – останнє діло! Он один у Нолі прочитав та й ума рішився... Ходить тепер вулицями і кукурікає!

– А чому?

– У Біблії, – повчально сказав Джованні, – є чорна сторінка. Ото дочитаєш до неї – та й капець твоєму розуму! Нехай її попи читають, ту Біблію! Ось краще вина випити...

Батько взяв глека і підійшов до бурдюга, що висів у кутку. Наповнивши глека, він повернувся до столу і допитливо глянув на Філіппо.

– Ну, ще щось хочеш знати?

– Угу! – буркнув той.

– Та й що?

Філіппо засопів, напружено міркуючи.

– То, виходить, для того, аби прочитати Святе Письмо, треба стати священиком?

– Правильно міркуєш! – сказав Джованні, наливаючи вина у череп'яного кухля. – Золоті слова! І як це ти сам додумався!

– А що для цього треба?

Джованні хвацько хильнув із кухля і втерся рукавом.

– До школи, – сказав він, – треба! А далі в монастир.

– І що в монастирі?

– Нічого доброго! Вина там немає, – батько почав загинати пальці, – дівчат немає теж, уночі треба стояти на колінах і читати молитви... а як і хильнеш десь потайці, то замкнуть тебе у келію і будуть лише хліб та воду давати!

– А Святе Письмо дадуть? – не відступався Філіппо.

– Ото хіба що Святе Письмо дадуть! Будеш читати його, поки не здурієш, а тоді голий вулицями бігатимеш... – батько погладив його по голові. – Краще, сину, вояком бути! Це єдине підходяще ремесло для чоловіка. А попи та ченці тільки людей обманюють та видурюють у них останню копійку, яку люди своїми мозолями заробили...

– А чому так? – не вгавав Філіппо.

Батько вже встиг вихилити ще одного кухля й геть подобрів.

– Бо дармоїди вони... п'явки! – загорлав він. – Не жнуть і не сіють, а живуть краще, ніж ми з тобою! От взяти нашого падре, так?

– Так, – поважно потвердив Філіппо.

– То що він робить... от скажи мені, сину?

Філіппо трохи подумав.

– Та нічого... – розгублено сказав він.

– От бачиш! – вигукнув батько. – Читає проповіді та вчить нас, як на світі треба жити! А хто йому дав право? От скажи, хто?

Рипнули двері, й до хати зайшла мама.

– Чого це ви тут репетуєте, мов навіжені? – поспиталася вона. Тоді зиркнула на бордюг і розуміюче похитала головою. – Ох, Джованні, ти вже, бачу, причастився...

Батько грюкнув глечиком по столу.

– А ми ось про попів балакаємо та про ченців!.. – він нахилився до Філіппо й погладив його по голові. – Ну, то як, сину... ким ти станеш, як виростеш? Вояком, як твій тато, еге?

– Ні... – відказав Філіппо.

– Ні?! – вражено перепитав батько. – Вояком не будеш?

– Не буду...

– А ким же ти будеш? – зацікавлено спиталася мама.

Філіппо щось тихо пробурмотів.

– Не чую, – нахилиючись до нього, сказав Джованні, – ану голосніше!

– Священиком...

– Ким-ким? – не повірив своїм вухам батько.

– Священиком буду! – твердо сказав Філіппо.

– ...доношу за повелінням совісті й за наказом духівника про те, що багато разів чув од Ноланця Джордано Бруно, коли розмовляв із ним у своєму домі, що коли

католики кажуть, ніби хліб обертається в тіло, то це – простісіньке безглуздя; що він не бачить різниці осіб у божестві, й це означає недосконалість Бога; що світ вічний і існують нескінченні світи; що Христос творив фальшиві дива і був магом, як і апостоли; що в нього самого вистачило б духу чинити те ж саме й навіть більше, ніж вони; що Христос помирав не із власної волі й щомога силкувався уникнути смерті; що відплати за гріхи не існує; що душі, створені природою, переходять із одного тіла в друге; що як звірота народжується в розпусті, то так народжуються й люди. Він розповідав про свій намір стати засновником нової секти під назвою «нова філософія»; казав, що Пречиста Діва не могла народити й що наша католицька віра переповнена блюзнірством проти величі Божої; що потрібно припинити богословську гризню й відібрати прибутки в ченців, бо вони ганьблять світ; що всі вони – віслюки; що всі наші погляди є поглядами віслюків; і що в нас немає доказів, чи є у нашої віри заслуги перед Господом; що для добродісного життя цілком достатньо не чинити іншим того, чого не бажаєш собі самому... – магістр-інквізитор перевів дух.

– Далі можна й не читати, – озвався Джордано, – цей донос написав на мене Джованні Моченіго, який запросив мене до Венеції, щоб я навчив його техніці запам'ятовування. Коли я прожив у його домі кілька

місяців, цей патрицій почав вимагати, щоб я навчав його ще й магії. Він гадав, що я маг і чарівник!

– Його слова підтверджуються твоєю книгою «Вигнання тріумфуючого звіра», де ти зводиш наклепи на пресвяту церкву і блюзниш проти Господа нашого Ісуса Христа, – озвався кардинал.

Джордано мовчав.

– Так, я написав цю книгу і не відмовляюся від неї, – нарешті сказав він.

– Виходить, ти визнаєш себе єретиком? – поспитався магістр-інквізитор.

– Це ви прозиваєте мене єретиком! – відказав Джордано. – Ви присвоїли собі право судити людей, котрі думають не так, як ви, і судити про те, що правильно, а що ні! А потім спалювати їх живцем, бо вам не подобається те, що вони думають!

Кардинал похитав головою.

– Брате Джордано, – сумно сказав він, – апостольська церква хоче повернути тебе на шлях істини. Повір, вона дуже рідко вдається до смертної кари. Пам'ятаєш притчу про блудного сина? Так от, церкві набагато вигідніше, аби ти усвідомив свої помилки і щиро покаявся у своїх гріхах, ніж спалити тебе як віровідступника. А щодо права... – він усміхнувся, – ми маємо право

засуджувати на смерть. Першим інквізитором був Господь Бог, який вигнав із раю Адама та Єву. Одяг, яким вони прикрили свою наготу, був тим ганебним убранням, у якому ведуть нині єретиків до страти.

– Ага, – іронічно посміхнувся Джордано, – спалення Содому і Гоморри – це теж був акт святої інквізиції?

– Так, це був акт Господньої інквізиції над грішниками, – спокійно відказав кардинал, – а ти що, сумніваєшся в цьому?

Джордано зареготав.

– Ви чините Господа рівним собі, – сказав він, – і вважаєте, що Йому притаманні ті ж таки лють і ненависть, що й вам! Хіба це не блюзнірство?

– Брате Джордано, – м'яко сказав кардинал, – свята церква вісім років тримала тебе у в'язниці, намагаючись позбавити єретичних поглядів. Вона застосувала до тебе тортури, – як любляча мати, котра карає свою дитину задля її ж таки добра. З тобою розмовляли брати-домініканці, посланці пресвятого папи римського і кардинали, тобі дали сорок днів на роздуми, аби ти покався, – однак усе було марно, усе... – кардинал підвівся, і голос його задзвенів сталлю, – а тому я офіційно оголошую, що ми визнаємо тебе єретиком, віровідступником і передаємо твою справу до суду, котрий безпристрасно і всебічно розгляне її і призначить тобі справедливую кару за твої гріхи!

Джордано мовчав. «Оцим і закінчується їхня гра, – думав він. Врешті, й моя теж. Хіба не було все моє життя грою з вогнем, у якій тільки й відчуваєшся людиною? Я ж бо сам обрав її...»

Джованні таки вирішив, що його син гідний кращого життя, й віддав його навчатися до Неаполя. Філіппо тоді було одинадцять років. Велике місто на березі Неаполітанської затоки приголомшило його: всього декілька миль від рідної домівки, а стільки вражень, стільки різних людей, про яких він і не підозрював! Неаполь був переповнений алхіміками, астрологами, ченцями, філософами і проповідниками різного ґатунку. Тут не ганили Святе Письмо, а читали його і обговорювали, а ще дискутували на різні теми, писали вірші й цілі філософські трактати. Філіппо брав уроки логіки, філософії й діалектики, а крім того, ходив слухати лекції до університету. Однак улюбленим його вчителем був чернець-августинець Теофіло да Вайрано, якого він просто-таки обожнював.

– Ти цікавий хлопчина, Філіппо... – сказав йому якось чернець, коли вони гуляли за містом, – багато хочеш знати... але май на увазі: велике знання приносить і велику печаль!

– А чому? – несміливо запитав Філіппо.

Падре зітхнув.

– Що більше пізнаєш, то дужче усвідомлюєш, що знання безмежне... І ти приходиш до розуміння того, що нічого не знаєш.

– Не розумію... – промимрив Філіппо.

– Знання безмежне, – повторив падре, – і пізнати промисел Господній неможливо. Он Зенон спробував, і дійшов до таких висновків, що його й досі ніхто не розуміє!

– Це ви про парадокси Зенона?

– Про них-таки... Прудкий Ахілл не може наздогнати черепаха, бо рухаються вони в однакових відрізках простору. Поки Ахілл проходить попередній відрізок, черепаха проповзає наступний – і так до нескінченності!

– Я так і не втямив цього, – зізнався Філіппо, – та якщо покласти ось на стежині черепаха й погнатися за нею, то обов'язково наздоженеш! Тут і Ахіллом не треба бути!

Падре засміявся.

– Це типовий зразок профанного, себто побутового мислення... На перший погляд нам здається, ніби Земля пласка, проте насправді вона кругла, чи не так? Те ж саме і в цих парадоксах.

– То як же їх пояснити?

– Хтозна, – стенив плечима падре, – існує чимало пояснень. Є серед них і таке, що насправді не існує ні часу, ні простору. Нам просто здається, ніби вони є, а в реальності усе задано наперед.

– Тобто існує одночасно і теперішність, і минуле, і майбутнє... – замислено мовив Філіппо, – то виходить, що насправді вони не існують?

– То ж бо й воно! – кивнув падре. – Із ласки своєї Господь витворив цей світ як даність. А ми гадаємо, ніби він розвивається... Ми бачимо ілюзію, керуємося ілюзією, поклоняємося їй...

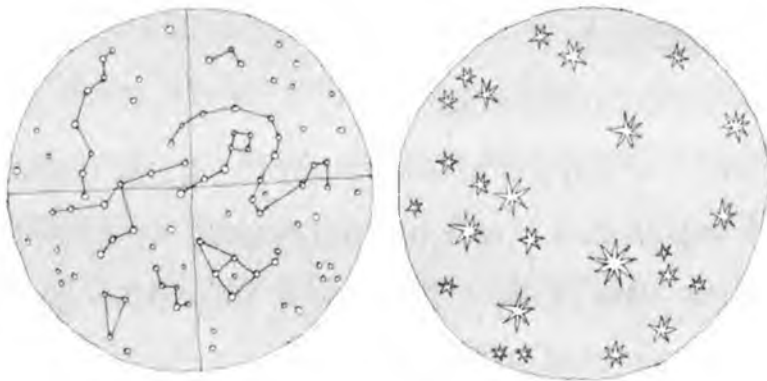
– Так само, як тато колись казав мені, що Сонце обертається довкола Землі, а вона немовби стоїть непорушно... – пробурмотів Філіппо.

– Усі так гадали, – зітхнув падре, – аж поки Копернік видав свою книгу «Про обертання небесних кіл»...

– І світ дізнався, що Земля обертається довкола Сонця!

– А за сто років до нього Миколай Кузанський висловив думку, що Земля не є центром всесвіту, – провадив падре, – і що ж із цього?

Філіппо напружено думав.

– Пізнання... – нерішуче сказав він, – ...пізнання можливе лише тоді, коли спираєшся на всю суму знань!

– Дивовижно! – вигукнув падре. – Ти дійшов до висновку, який не під силу багатьом філософам і богословам! Справді, світ можна пізнавати лише тоді, коли витвориш всеохопну систему. Якщо ж ти будеш упродовж цілого життя тлумачити один уривок із Біблії або сперечатися про те, скільки чортів може поміститися на вістрі голки, то ні до чого не дійдеш.

– Але ж ви казали, що знання безмежне! І промисел Господній неможливо пізнати, – зауважив Філіппо.

– Усе знає лише Господь... – зітхнув падре, – а ти можеш знати лише мізерну частку з того огрому знання. І як хочеш знати, то треба рухатися вперед...

Філіппо глянув на нього:

– Про що ви кажете?

– Про те, що потрібно навчатися. А це означає, що тобі доведеться стати ченцем. І прийняти сан.

– Я готовий, – помовчавши, сказав Філіппо.

– Ось лише не заходь далеко в пізнанні... А то наша церква не дуже любить розумних.

– Як це?

– Суспільство дуже неприхильне до нових ідей, – пояснив падре, – навіщо вони йому? Краще нічого не знати, – так легше. Тому знання – це як гра з вогнем... гляди, щоб не обпікся!

– Не обпечуся! – впевнено сказав Філіппо.

15 червня 1565 року він став послушником домініканського монастиря й отримав ім'я Джордано.

Джордано Бруно стратили на світанку 17 лютого 1600 року. Як завжди у таких випадках, майдан був геть захаращений натовпом. Його вбрали у ганебну хламиду, так зване санбеніто, і повели на ешафот. У всіх церквах лунали похоронні дзвони. Густим чорним димом спливали смолоскипи, що їх несла охорона. Він ішов, гордо піднявши голову, а за ним простувала процесія ченців, які тоскними голосами співали молитву за упокій душі.

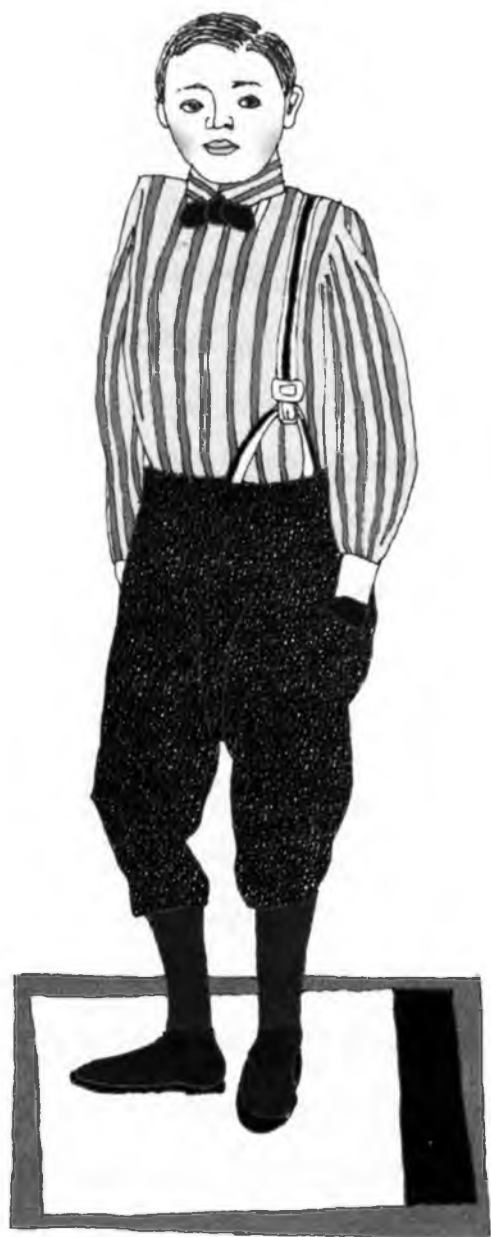
Коли він піднявся на шибеницю, священник підніс до його вуст розп'яття на довгій тичці. Джордано глянув на нього – й відвернувся.

Тлустий чернець у рясі взяв смолоскипа і підпалив багаття.

Юрма захоплено заревла, коли височенний стовп цегельно-рудого полум'я шугонув угору й охопив по-стать, прикручену мотузками до ганебного стовпа.

Так скінчився життєвий шлях Джордано Бруно на прізвисько Ноланець, філософа і вченого, який проклав шлях у майбутнє для всього людства.

НЕПЕРЕМОЖНИЙ

«Якби в мене була можливість обирати, то я ніколи не доторкнувся б пером до паперу, хіба що за одним винятком – аби написати соціалістичну статтю і висловити буржуазному світові, як глибоко я його зневажаю».

Ці слова на схилі віку сказав один із найпопулярніших і найбагатших письменників Америки – Джек Лондон. Упродовж свого короткого, бурхливого і яскравого життя він досягнув усього, про що мріяв у дитинстві. Він здійснив кругосвітнє плавання на власному кораблі. Він збудував дім, у якому знаходили притулок усі, хто переступав його поріг. Він написав кілька десятків книг, які уславили його на весь світ, і став класиком американської літератури.

Після сорока років він глибоко розчарувався у всьому, чого досягнув, і з власної волі покинув цей світ. Його прах поховали на вершині пагорба, що височить над Місячною долиною, – маєтком, де він провів останні роки свого життя. Та книги його живуть і досі. Могутній бунтарський дух, якими просякнуті їхні сторінки, нестримна воля до перемоги, мужність і хоробрість його героїв настільки вражають і захоплюють читача у всьому світі, що немає такої країни, де не знали б творчості цього великого американського письменника.

У бляклому голубому небі ширяв силует гірського яструба. Він поволі проплив над рідкими чагарями, якими поросли спадисті кам'янисті кручі, описав коло над стежиною, що звивалася поміж сірими бескидами, і махнувши крильми, знову полинув у височину, де насилу білили поодинокі перисті хмарини. Джек провів його поглядом і знесилено відкинувся на спину. Він сидів у затінку величезної скелі. В роті геть пересохло, серце шалено калатало. Зігнувшись під тягарем здоровецьких клумаків і лантухів, повз нього тяглася нескінченна вервечка людей, котрі, падаючи і знову підводячись, уперто дряпалися до вершини Чілкутського перевалу. Ще місяць тому вони були рахівниками, страховими агентами, біржовими маклерами, викладачами, музикантами чи й просто безробітними, – та золота лихоманка 1897 року відірвала їх від звичного способу життя і погнала на Клондайк, де кожен сподівався за однісінький день стати заможною людиною. Ніхто з них навіть приблизно не уявляв собі, якої праці потрібно докласти, щоб дістатися на Аляску. У ті дикі краї не було прямої дороги, тож золотошукачі пароплавом добиралися зі Сполучених Штатів до канадського містечка Скагвей, а потім шлюпками переправлялися на той берег річки Дайї, звідки треба було ще пройти сім миль до підніжжя Чілкута. Кожен мав із собою спорядження для зимівлі в арктичних умовах і тисячу фунтів

продовольства. Чілкутський перевал був майже прямовисною кам'янистою кручею. Шукачам належало перенести весь вантаж на своїх плечах єдиною стежиною, що прямувала до вершини Чілкута, спуститися на

той бік перевалу, доправити вантаж за двадцять п'ять миль до озера Ліндерман, збудувати човни, перетнути озеро, сотні миль пропливти Юконом до міста Доусон, де тече золотоносна річечка Клондайк, – і все це зробити до настання зими, яка в цім краю приходиться наприкінці вересня.

Джек зняв капелюха і витер спітніле чоло. У квітні 1897 року він приїхав сюди зі своїми друзями Томпсоном, Гудманом та Слоутером, а також Шепардом – чоловіком своєї сестри Елізи. Коли вони човном переправили свій вантаж до підніжжя Чілкута, там уже зібралася сила-силенна людей. Потрібно було сім миль дряпатися кам'янистим урвищем із важучим тягарем за плечима, – й не кожен здатен був до такого подвигу і до такого зусилля, адже це перевершувало людські можливості. Джек із компаньйонами узявся до роботи. Він завдав на плечі клунок вагою в сто п'ятдесят

фунтів (а це приблизно сімдесят кілограмів) і рушив на перевал. Вантаж переносили частинами: трохи піднявшись, залишали його на кручі й поверталися в діл, щоб узяти ще одного клумака. Аби переправити п'ять тисяч фунтів на одну милю, потрібно було декілька днів.

Люди не витримували цієї праці. Одні надривалися і, звиваючись від болю, падали біля стежки, інші сідали долі й плакали від безсилля, ще хтось махав рукою і, за безцінь продавши вантаж, їхав назад, у Сполучені Штати. За кілька днів так вчинив і Шепард – він був уже немолодим чоловіком і визнав, що ця робота йому не по зубах. Джек із компаньйонами залишився – і далі штурмував перевал.

Він утомлено зітхнув і, накинувши на плечі лямки своєї ноші, помалу звівся на ноги. Перші кроки давалися з величезними труднощами – все тіло було мов з каміння, болів кожен м'яз і кожнісінька жилка. Ну, та до роботи йому не звикати. Він багато чого робив на віку: продавав газети на вулицях, був устричним піратом, працював на консервній фабриці, був моряком.

Може, він так і змирився б зі своєю долею і зостався простим трудягою, якби не відкрив, що на світі існують книги.

З них він дізнався, що в людини можуть бути інші, вищі цілі.

Дізнався, що людина створена для того, аби працювати головою, а не руками.

Що в житті можна досягнути всього, – якщо будеш уперто рухатися до мети й не збочиш із обраного шляху.

Джек зупинився, поправляючи свою ношу, і ледь помітно всміхнувся: він згадав, як воно все почалося, там, у Сан-Франциско.

Оклендська публічна бібліотека була звичайним дерев'яним будиночком, який потонув у заростях квітучої черемхи.

– Добридень, пані. – Несміливо пробурмотів Джек, зупинившись перед дерев'яним бюрком.

Висока елегантна жінка підбадьорливо кивнула.

– І хто ж це до нас завітав? – поспиталася вона.

Він одкашлявся.

– Джек.

– Ага, Джек! А далі?

– Ну, Лондон.

– Джек Лондон, виходить! – усміхнулася жінка, – звучить поважно. І ти хочеш записатися до бібліотеки, правильно я зрозуміла?

– Угу.

– Ти любиш книги?

– Угу.

– А хто твій улюблений письменник?

Джек переступив з ноги на ногу. Він страшенно любив читати, але досі йому траплялися хіба пошарпані бульварні романи. Було, щоправда, і декілька гарних книжок.

– Ну, Мелвіл. У нього є роман «Мобі Дік» – ото книжка!

Жінка уважніше глянула на нього. Звичайний собі десятирічний хлопчисько, либонь, з небагатої родини, бо зодягнутий сяк-так – і вже читав Мелвіла!

– Тобі справді сподобався цей роман?

– Ще й як!

Бібліотекарка подумала. Тоді підвелася з-за бюрка і показала йому на стелажі з книжками.

– Мене звуть міс Айна Кулбріт. Можеш зайти і сам вибрати книги, які припадуть тобі до вподоби. Додому можна взяти три книжки. Повернути їх треба не пізніше, як за два тижні.

Джек облизав пересохлі губи.

– А скільки треба за це платити?

– Користування муніципальною бібліотекою безкоштовне.

– Та невже! – вражено вигукнув Джек.

– Бібліотека існує для тих, хто любить читати. У тому числі, й для маленьких хлопчиків, які полюбляють серйозні книжки.

– І я можу вибрати будь-яку книжку?

– Яку завгодно.

Джек боком протиснувся коло бюрка і підійшов до стелажів. Одколи він переступив поріг бібліотеки, його не покидало здивування. Він і гадки не мав, що на світі є стільки різних книжок, – і, виявляється, їх безоплатно дають читати додому! Перед очима пропливали незнайомі імена. Потинявшись поміж стелажми, він вибрав «Пригоди Перегріна Пікля» Смолета й «Нову Магдалину» Вілкі Колінза. Тоді забрів у відділ поезії й зупинився, розглядаючи корінці книжок. Броунінг. Емерсон. Генлі. А це що? Айна Кулбріт?..

– І що ж ми вибрали? – поспиталася бібліотекарка, коли він підійшов до неї з книгами. – О, Смолет. У тебе гарні вподобання!

Джек несміливо глянув на неї.

– А там, – сказав він, – ну, де книжки з віршами.

– І що?

– Там я бачив книжку і на ній написано, що це Айни Кулбріт вірші.

Міс Айна усміхнулася.

– Так, – сказала вона, – то моя збірка.

– То ви – письменниця?! – вражено поспитався Джек.

– А чому це тебе дивує?

– Я ще ніколи не бачив живого письменника! А чому ж тоді ви працюєте?

– Бо за поезії грошей не платять. Дуже мало письменників можуть жити літературною працею, розумієш?

Вона записала книги у картку і допитливо глянула на нього.

– Ти які книжки любиш?

– Ну, про подорожі, відкриття, про мандрівки, одне слово!

– Я пошукаю такі книги і відкладу для тебе. Приходь.

– Звичайно! – вигукнув він. – Я прийду, обов'язково прийду!

Отак він відкрив для себе книги. Він читав їх удень вночі, за обідом, у ліжку, в школі – й дедалі більше починав здогадуватися, що в світі існує багато інших, невідомих йому речей і що життя не обмежується боротьбою за шмат хліба, що її він уперто провадить кожного дня...

Позаду почувся нетерплячий вигук. Джек отямився від задуми й відступив зі стежки, пропускаючи гурт індійців-носіїв. Вони поминули його і легкою сягнистою ходою побралися під гору, туди, де стежка спиналася на майже неприступний прямовисний схил. Джек провів їх заздрісним поглядом, поправив лямки і, згинаючись під вагою клумака, рушив за ними вслід...

Що й казати, до Чілкута він прибув сповнений надій. Як і кожен американець, він покладався на власні сили, яких у нього було чимало, – він-бо вдався дужим і високим на зріст, та й за плечима в нього вже була суворора життєва школа. Реальність розвіяла його ілюзії: бувалі золотошукачі дивилися на нього зі зневагою, а худорляві індієці завиграшки обганяли на крутій стежині, що прямувала до вершини перевалу. Чечако – так прозивав новачків місцевий люд, який уже провів кілька суворих зим у цьому холодному краю, де температура падала нижче шістдесяти градусів за Цельсієм. Чечако – це були ті, хто приїжджав сюди перевантажений всілякими непотрібними речами, у хвацькому ковбойському капелюсі й високих чоботях, та ще й зі здоровецьким револьвером на поясі. Під час першого ж підйому на Чілкут виявлялося, що револьвер важить добрих два фунти, і зморені золотошукачі просто знімали його і жбурляли в кущі – все одно стріляти не було в кого... Незабаром Джек утямив, що йому бракує витривалості, м'язи його нікуди не годяться, а коли він підіймається на кручу з вантажем за плечима, то перед очима пливуть темні кола. Певна річ, можна було найняти індієців-носіїв, які вмить доправили б клунки на перевал, – але вони брали по двадцять центів за фунт, а за кілька днів ціна зросла удвічі!

І тоді він зціпив зуби і вирішив, що не відстане від них. Він – представник білої раси, раси мореплавців та завойовників, і те, що можуть тубільці, може робити й він. Людина приходить на світ для того, щоб перемогти, – врешті, хіба не було його дитинство суцільною борнею, цілою низкою небезпечних пригод, у яких він мало не наклав головою? Їхній родині завжди не щастило – мати була непрактичною й дивакуватою особою, котра не дуже дбала про дітей, а вітчим Джон перебрав на своєму віку чимало професій, та хоч скільки б він заробляв, материними зусиллями всі ті гроші йшли на вітер... Коли родина залишилася без копійки, а вітчим утратив роботу, годувати сім'ю довелося Джекові. Він почав продавати газети на вулицях і заробляв на тому дванадцять доларів місячно, примудряючись поєднувати з цим заняттям ще й відвідування початкової школи. Школу він закінчив, коли йому виповнилося тринадцять років. Звичайно, слід було б продовжувати навчання, та про це й мови не могло бути – вітчим покалічився на залізниці, й родина Лондонів опинилася

на межі бідності. Тепер вони мешкали в старій халупі на березі моря, у районі, де селилися лише жебраки та волоцюги. Урешті Джек пішов працювати на консервну фабрику. Згодом біографи писатимуть, що то був чи не найгірший період його життя, період, що його завжди він згадував з глибокою відразою і смутком...

За вікном стояла глуха чорна пільма. Джек лежав із заплющеними очима, але знав, що надворі темно – була пізня осінь, і світати почне допіру за годину. Крізь сон він почув, як грюкнули двері на кухні й до його ліжка хтось підійшов. «Ну, от, – подумалося йому, – знову...» Учора він повернувся з роботи опівночі. Це тривало вже цілий тиждень, і йому просто не вдавалося відіспатися – адже вставати треба було о пів на шосту ранку. Мати струснула його за плече: «Джеку, час!..» Він учепився за ковдру. Десь підсвідомо він розумів, що потрібно збиратися на роботу, але спати так хотілося, що аж очі злипалися. Мати знову струснула його, і він сховав голову під подушку. Тепер з нього почали стягати ковдру. Джек відчайдушно відбивався. Він усе не міг прокинутися – тіло протестувало проти цього раннього пробудження, проти холоду, який стояв у хаті, й проти тієї тяжкої непосильної праці, котра чекала на нього від самісінького ранку. Врешті мати вхопилася за край матраца і, смикнувши, стягла його

додолу разом із постіллю. Джек ухопився за бильця і сів на ліжку. Холод обпік його, мов приск, але хлопець прийшов до тями і, заточуючись, звівся на ноги.

Нічого не вдієш: він був єдиним годувальником у родині. Протираючи очі, Джек попрямував у кухню і почав умиватися. Крижана вода остаточно розбуркала його. Він з огидою кинув у мушлю темний обмилок і почав утиратися подертим рушником, од якого на обличчі завжди залишалися нитки й волокна. За вікнами так само стояла глуха осіння пільма. Утомлено сівши біля столу, він випив чашку дешевої ячмінної кави і підвівся. Робота починалася щойно за годину, але ще треба було довго простувати пішки темними вулицями, – на трамвай грошей, як завжди, не було. Він одягнув куртку і, кивнувши матері, вийшов надвір.

Сонце ще не зійшло. Над морем пливли кудлаті чорні хмари. Простуючи піщаним берегом, він щільніше загорнув поли, однак вітер пронизував до самісіньких кісток. Коли за годину він уже стояв біля конвеєра, крізь величезні вікна в цеху почав цідитися убогий сірий світанок.

Так було день при дні. Робота висмоктувала з нього всі сили: повернувшись додому, Джек думав лише про те, щоб виспатися. Про читання й мови не було: розгорнувши книжку, він починав дрімати, а якщо й зосереджувався на ній, то ловив себе на тому, що нічогісінько не розуміє. Він став тягловою худобиною, котра існує

лише для того, щоб їсти і зранку до вечора працювати на господаря. У нього вже не було ніяких бажань: у неділю він або спав цілісіньку днину, або ж тинявся біля причалу, спостерігаючи, як гойдаються на хвилях припнуті човни і баркаси. Часом у його голові спалахували думки – про те, що не можна так жити, що людина не повинна так тяжко і безнадійно ґарувати, – однак вони одразу ж згасали, і його знову охоплювало заціпеніння.

Аж урешті Джек отямився. Це сталося холодної вітряної днини, коли він зустрів біля причалу знайомого моряка на прізвисько Сатана Нельсон. То був височенний і надзвичайно дужий паруб'яга, котрий мав свою власну шхуну і жив за рахунок браконьєрства. Таких людей називали «устричними піратами» – уночі прокрадалися на піщані обмілини, де водилася сила-силенна устриць, закидали невід і вранці продавали здобич на гуртовому ринку в Окленді. За одну ніч вони заробляли стільки, скільки отримував Джек на консервній фабриці за півроку.

Після тієї розмови Джек вирішив: досить ґарувати на господаря! Тільки той гідний кращої долі, хто ризикує. То була головна риса його характеру: готовність безоглядно кидатися в карколомні авантюри, ставити на карту не лише своє майбутнє, а й добробут усієї своєї родини. Він позичив триста доларів і при-

дбав шлюп «Резл-Дезл». Коли він підняв парус і, переповнений радіщами та надіями, вийшов у відкрите море, йому було всього п'ятнадцять років...

Над кручею здіймався стовп диму. Зігнувшись під тягарем своєї ноші, Джек видряпався на схил і, скинувши лантуха, втомлено сів біля вогнища, де вже височіла напнута брезентом гора мішків.

– За півгодини будемо обідати, – коротко сказав Слоутер, мішаючи в казанку дерев'яною ложкою, – скільки ще?..

Джек махнув рукою.

– Ще днів зо два треба носити. Томпсон і Гудман застрягли на півдорозі. Схил дуже крутий.

– Кажуть, далі ще крутіше, – зауважив Слоутер, – там така стіна, що на чотирьох треба лізти.

– До вершини ми переправимо вантаж днів за десять, – подумавши, сказав Джек, – у діл його спускати буде легше. А там знову на плечах, та ще й двадцять п'ять миль. Не знаю, чи до кінця червня і впораємося.

– Хтозна, – буркнув Слоутер, – аби до кінця літа встигли!..

Джек зітхнув.

– Гаразд, – підвівся він, – за півгодини ще пару мішків можна принести.

Він нітрохи не сумнівався у собі. Він знав: у будь-якій справі головне бойовий дух, а не тупа фізична сила. Хіба не потрапляв він у бурхливі шторми на своєму шлюпі? Хіба не доводилося йому відбиватися від озброєних ватаг суперників-браконьєрів? Хіба не поважали його, п'ятнадцятирічного хлопчиська, старі досвідчені моряки, які визнали його рівнею собі? Врешті, йому набридло сумнівне ремесло устричного пірата, і він став агентом

рибальського патруля – ловив таких браконьєрів, яким і сам був донедавна. Коли вони брали в полон китайських рибалок, тільки отой бойо-

вий запал, дух його предків-вікінгів, мореплавців і завойовників, допоміг узяти гору і над супротивниками, й над колегами, які зрадили його вирішальної хвилини.

Над затокою віяв холодний нічний бриз. Попереду, біля піщаної обмілини, де водилися устриці, завмерли три китайські джонки. Їхні господарі закинули неводи, а самі полягали спати, не підозрюючи, що наближається рибальський патруль.

– Підходимо до кожного човна, – діловито сказав Джордж, командир патруля, – на першу джонку висаджуюсь я, на другу – Сатана Нельсон, на третю – Джек. Заарештовуємо китайців. Усе зрозуміло?

Сатана Нельсон, як завжди, промовчав.

– Уперед! – весело обізвався Джек, обертаючи штурвал. – Упораємося!

Користуючись попутним вітром, він тихцем підвів шхуну до першого човна, і Сатана Нельсон м'яко плигнув на палубу. Джек розвернув парус і подався до наступного судна, котре стояло метрів за сто оддалік. Коли Джордж стрибнув зі шхуни у джонку, з трюму виглянув хтось із рибалок. Уздрівши патруль, він вискочив на палубу і, вхопивши залізяку, почав несамовито бити в калатало. Над морською гладінню попливло мелодійне подзвіння. Воно сповіщало: тривога! тривога! патруль!

Джек відчув, як його охопив мисливський азарт. Він знову розвернув парус, і шхуна помчала до наступної джонки. Під кілем нуртувала вода, у вухах свистів вітер, і серце його аж співало: ось вона, та Пригода, про яку він мріяв усе своє життя! Коли шхуна врізалася в рибальське судно, Джек з розгону плинув на палубу і одразу ж закріпив линву на щоглі джонки.

Браконьєри були в полоні. Шхуна відбуксирує їх до причалу, джонку конфіскують, а патруль отримає половину вартості їхнього вилову.

Джек обернувся. Перед ним стояло п'ятеро китайців. Усі вони були вищі від нього на зріст, за поясом у кожного стирчав ніж. Ось вони рушили з місця й почали оточувати його.

– Назад! – гаркнув Джек, сягаючи до кишені. – Назад, а то перестріляю!

Китайці нерішуче зупинилися.

– Піднімайте якір! Хутко! – горлав Джек, тримаючи руку в кишені. Браконьєри і з місця не зрушили. Вони похмуро стежили за ним, тримаючись, щоправда, оддалеки, – ніхто ж бо не знав, що він лише вдає, ніби в нього є револьвер.

Сусідня джонка рушила з місця і попливла до шхуни. Значить, Джордж упорався зі своїми, подумав Джек. Так само тримаючи руку в кишені, він попрямував на ніс човна і підняв котву. Тоді перегнав полонених на шхуну і став за штурвал.

Коли він витяг руку з кишені, китайці схвильовано загаласували: «Таж у нього немає зброї!»

То був справжнісінький бунт. Джека в однісінький мент оточили дорослі чоловіки з ножами. Коли до шхуни підплив Джордж, збунтувалися і його полонені.

– Не втримаємося! – загукав Джордж, плигаючи на палубу шхуни. – Забагато їх!

– Дай револьвер! – замість відповіді крикнув Джек.

Китайці оточили їх щільним колом. «Двоє проти вісімнадцяти», – гарячково подумав Джек. Він обернувся і побачив, що Джордж по-справжньому злякався.

– Давайте зробимо так, – озвався Джордж, нерішуче тримаючи руку на колодці револьвера, – ми висадимо вас на березі біля мису Педро. Разом із вашим виловом. Згода?

Китайці загомоніли. Їм теж не хотілося до в'язниці: вбити патрульного агента – це неабищо!

– Ні, – відрізав Джек, – вони – наша здобич! Ти що, китайців злякався? Дай револьвер!

Джордж вихопив зброю, але замість полонених націлив її на Джека.

– Звертай до берега, – скомандував він, – ну?

Ситуація була критична. Джек на мить завмер, а потім високо підняв руку.

– Стріляй! – крикнув він, кидаючись Джорджеві під ноги.

Гримнув постріл, але куля лише подряпала долоню. Джек вирвав револьвера і, згрібши Джорджа в оберемок, пхнув його на китайців, котрі гуртом кинулися на них. Ще мить – і він відскочив до борту, тримаючи револьвер обома руками.

– Стійте! – загорлав він.

Полонені зупинилися. У барабані кольта лишалося ще п'ять набоїв, і кожен патрон для когось із них неодмінно означав смерть: куля дев'ятого калібру

прошиває людину наскрізь, вириваючи шматок тіла завбільшки з тарілку.

– Назад! – крикнув Джек. – Хутко!

Він загнав китайців на корму і змусив їх сісти долі. Тоді повернувся до штурвала і, не випускаючи револьвера з рук, почав розвертати шхуну за вітром.

За декілька хвилин до них підпливло ще одне патрульне судно, і на джонку висадилися озброєні агенти. Джек зневажливо кинув револьвер Джорджеві, а тоді знову взявся за штурвал і повів шхуну в Окленд.

Коли він повернувся з двома клумаками до вогнища, там уже сиділи Томпсон із Гудманом, а Слоутер наклавав страви у миски.

– Кажуть, за перевалом треба буде переходити прірву, – озвався Томпсон, – містка, звичайно, чортма, хіба десятифутова колода завширшки з долоню.

– Не лякай, – буркнув Гудман, – і взагалі, не псуй мені апетиту.

Слоутер наклав у миску варених бобів із салом і подав Джекові.

– Найбільші проблеми, – сказав він, – почнуться тоді, коли ми дістанемося до озера Ліндерман. Треба буде змайструвати човен, а лісу там поблизу немає.

Джек узяв ложку і покуштував страву. Йому знову згадався той день, коли він вступив у поєдинок із

ватагою китайських рибалок. Коли він привів шхуну в порт, у нього виникло відчуття, що юність його скінчилася і починається новий, набагато серйозніший період життя, коли йому доведеться мати справу з поважними проблемами. Що ж, тепер ті передчуття справдилися: тут, на Півночі, йому доведеться вкотре довести, що він справді той, за кого себе має – непереможний нащадок вікінгів, який не ніколи й ні перед чим не відступає...

Тоді він ще не знав, що вони таки дістануться до озера Ліндерман, побудують човна, здолають усі пороги на Юконі, але змушені будуть зазимувати в дерев'яній халупі на березі річки; що наступного року він повернеться до Сан-Франциско, так і не знайшовши золота на Юконі, зате набравшись вражень, і почне писати свою знамениту північну одісею; що з-під його пера вийдуть романи «Дочка снігів», «Смок і Малий», «Морський вовк», «Мартін Іден», «Міжзоряний мандрівник» і ще багато-багато творів, які знайдуть своїх читачів навіть через сто років після його смерті; що збудеться його юнацька мрія і він стане письменником, але, опинившись на вершині слави, не знайде там нічого, крім пустки і самотності...

Там, біля підніжжя Чілкута, Джек Лондон ще не знав, що мрії ніколи не повинні втілюватися в життя, що успіх – небезпечна ілюзія, мара, яка закінчується

порожнечю, що не все на світі треба перемагати, а то втратиш самого себе, – він лише всміхнувся і, глянувши на круту недосяжну вершину Чілкута, сказав:

– Пусте... впораємося. Головне – ніколи не відступати!..

НАЩАДОК БРАХМАНІВ

В Індії його називали каві, себто пророк, а в усьому світі він уславився як філософ і поет. Він належав до культури, яка сповідує традиційні цінності, але його творчість стала тією ланкою, яка поєднала Схід і Захід. На схилі віку він написав: «Я вірю в життя, якщо воно прогресивне, і в прогрес, якщо він перебуває в гармонії з життям». Твори його перекладені на всі мови світу, а його пісні й досі співають у всій Індії.

Звали його Рабіндранат Тагор, і народився він в індійському місті Калькутті.

Паланкін ритмічно погойдувався у такт неквапної ходи носіїв, котрі простували курним розбитим шляхом.

Відхиливши запинало, Рабі здивовано розглядав безмежне поле, котре тяглося, скільки око засягне. Аж до обрію – ні деревця, тільки спалена сонцем трава і порепана земля, де снують прудкі ящірки та ген-ген на овиді часом пробігає якась польова звірина.

– Тату, а чому ми сюди прямуємо?

Поважний сивобородий Магаріші ледве усміхнувся кутиками вуст.

– Не подобається місцина?

Робі покрутив головою.

– Таж вона така нецікава! І нітрохи не схожа на нашу Бенгалію. Ні лісів, ні озер... ні тигрів!

– Знаєш, – помовчавши, сказав батько, – вперше я потрапив сюди після твого народження, коли поїхав одвідати одного зі своїх друзів. І спочатку цей край теж видався мені нудним і навіть тоскним. Увечері я зупинився на ночівлю. І після медитації мене охопив якийсь дивний настрій: я зовсім іншим оком глянув на цю рівнину...

– Ти... ти полюбив її? – поспитався Рабі.

Магаріші кивнув.

– У цім краю є щось таке, чого немає в інших місцях. Людина тут почувається зовсім по-іншому... легко, самотньо! Ото якраз того вечора я і вирішив придбати цю землю й побудувати маєток...

– А як ти назвав його?

– Шантиникетон.

Хлопчик подумав.

– Шантиникетон... місцина супокою! – тихо сказав він.

Батько мовчав, занурившись у свої думки. Рабі глянув на нього і більше не наважився про щось розпитувати. Ще б пак, щастям було вже те, що батько узяв його в цю мандрівку! Хлопчик відкинувся на подушки і заплющив очі. Паланкін гойдався й гойдався, навіваючи на нього дрімоту.

У їхній родині було чотирнадцять дітей, і їм нечасто випадало спілкуватися з батьком. Він був Магаріші –

мудрець, і більшу частину року мешкав далеко від Калькутти, в Гімалаях, де збував час у медитаціях та роздумах. Удома всім керувала мати, яка була так заклопотана господарством і спілкуванням із різного роду віщунами та ясновидами, що їй не було коли звертати увагу на дітей.

Одколи Рабіндра пам'ятав себе, ним опікувалися слуги, котрі досить-таки безцеремонно поводилися з дітла-хами, та вчителі, котрих у нього

було аж забагато. Звичайно, він ходив до школи, але навчатися йому доводилося ще й удома, – батьки хотіли, щоб їхні діти засвоїли все, що має знати й уміти нащадок давнього і славетного роду Тагорів.

Ох, як це було нелегко для малого хлопчика! Ось уявіть собі: будять тебе о п'ятій ранку, коли надворі ще стоїть глуха пітьма. Не встигнеш умитися й кинути щось на зуб, як на тебе вже чекає перший учитель – професійний борець, із котрим цілу годину треба вивчати бійцівські трюки. Далі з'являється викладач анатомії, й доводиться зубрити латинські назви різних кісток. О сьомій ранку приходить викладач математики.

Відтак уроки з природознавства, бенгальської мови та санскриту. О пів на десяту сніданок – і гайда до школи... А прийдеш додому – на тебе вже чатує вчитель гімнастики, а далі ще й англійської мови... Англійську доводиться вивчати вже при світлі каганця, і спати хочеться так, що аж повіки злипаються. Хоч як це дивно, але такий режим не відбився на здоров'ї хлопчика, радше навпаки. Уже в дорослому віці Рабіндранат Тагор згадував: «Узагалі, я був дужчим, а не слабшим од моїх однолітків... У мене було таке міцне здоров'я, що ніяка хвороба мене не брала навіть тоді, коли треба було прогуляти школу. Я міг намокнути до нитки, але ніколи не застуджувався. Я міг лежати восени на мокрій від роси покрівлі, моє вбрання та чуб геть просякали вологою, та в мене не з'являлося ані найменших ознак кашлю». Хтозна, може, тому батько і взяв його у свою чергову мандрівку до Гімалаїв... а, може, звернув увагу на його вірші!

Рабіндрі подобалося віршувати. Першого вірша він склав ще тоді, як йому було сім років. Спонукав його двоюрідний брат, Джотті, котрий пояснив, що це дуже просто: обираєш розмір і пишеш собі. Того вірша він склав віршованим розміром пояр, і відтоді почалося... Він придбав чималого зошита, записував туди всі свої вірші й читав їх усім – братам, родичам і навіть слугам. Урешті про це почув шкільний учитель. Він викликав Рабі й загадав йому написати віршами якусь моральну

настанову. Коли малюк прочитав своє творіння перед цілісіньким класом, його однолітки загаласували. Та не може того бути, щоб він сам склав такого вірша! Він, певне, списав його в когось із великих поетів... Рабіндра був приголомшений: оце добра дяка за вміння віршувати! Виходить, поетів ненавидять, бо вони вміють те, чого не вміють і не тямлять інші...

– Спиш? – озвався батько.

Рабі розплющив очі.

– Думаю, – тихо відказав він.

– Про що ж ти так глибоко замислився? – усміхнувся Магаріші.

Хлопчик трохи повагався.

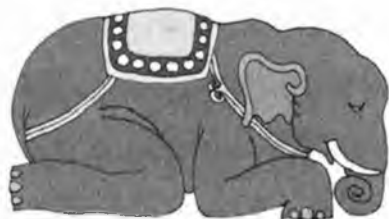
– Я оце не можу втямити, – нерішуче почав він, – навіть так багацько вчитися...

– Ти про що це? – здивувався батько.

– Та про уроки... Ходиш у школу, ходиш, а ще й удома!.. Хіба людині треба стільки знати? Навіщо взагалі воно потрібне, це знання?

Батько мовчав.

– Знаєш, – нарешті сказав він, – це не таке просте запитання, як здається... Поки що я можу лише частково відповісти тобі. Річ у тому, що ти живеш у суспільстві,

яке хоче, щоб ти грав у ньому ту чи ту роль... Це наче в театрі, розумієш?

– Угу... – нерішуче буркнув хлопчик.

– Бачу, ти нічого не тямиш... Ось поглянь: люди в Бенгалії діляться на касты, й кожна каста мусить дотримуватися певних норм. Наприклад, шудри ніколи не стануть брахманами, себто верховними жерцями нашої релігії, тому що їм судилося виконувати лише найбруднішу роботу. А брахмани мусять теж поводитися відповідно до свого становища... Ти належиш до одного з найдавніших родів у Бенгалії, всі твої предки були брахманами, людьми вченими і заможними, ото й тобі доводиться бути таким, як вони. Тим паче, що тебе вже висвятили у брахмана...

Рабіндра мовчки схилив голову. Що й казати, то була одна з найголовніших подій у його житті. Батько сам здійснив церемонію посвяти і надів священний шнур на двох молодших синів, Рабіндру та Шомендру, а також внука Сатію. Після цього їх замкнули у віддалених покоях будинку, бо так вимагав звичай – після посвяти молоді брахмани три доби мусили збути у медитації. Брахмани, – пояснив їм батько, – народжуються двічі, і справжнє народження – це той день, коли їх висвечують священним шнуром.

– Так от, щоб бути гідним нащадком нашого роду, ти повинен знати дуже багато, більше, ніж інші люди... –

провадив батько, – проте це лише частина відповіді, та ще й не основна. А детально поговоримо про це тоді, як приїдемо в Гімалаї...

Рабіндра мовчав. Крізь шпарину поміж запиналами видно було ту ж таки голу мов бубон рівнину, тільки де-не-де подибувалися там балки та яруги з обваленими схилами. Земля тут була якоїсь похмурої червонястої барви. І над усім оцим стояло високе блякле небо з білим громаддям хмар на обрії.

До маєтку вони приїхали пізно увечері, коли до-вкруги вже стояла глуха темна ніч. Рабіндра залишився ночувати в паланкіні. Як сам він пише у своїх спогадах, йому не хотілося бачити цю місцину уривками, бо тоді було б зіпсоване загальне враження від неї.

Коли вранці він прокинувся і виглянув надвір, перед ним розгорнулася велична і сповнена суворої краси картина. Золоте вранішнє сонце сходило над безмежною рівниною. Тихо шелестіли пальми на подвір'ї маєтку. І нікого більше не було, лише він і ця мовчазна земля під чашею глибокого імлистого неба. Усе тут дихало якоюсь одвічною свободою, і від того всю його істоту наповнила невимовна радість.

Вони пробули в маєтку два тижні. Удень вони читали вголос книги на бенгальській, санскриті та англійській мові, а вечорами співали ведичні гімни. Тут Рабіндра написав першу свою віршовану драму на історичну

тему – про поразку, якої зазнав славетний індійський князь Притгвираджі від мусульманських військ. Коли вони знову вирушили в дорогу, хлопчик не міг позбутися відчуття, ніби він покидає щось незмірно дороге його серцю.

– Тобі сподобалося в Шантиникетоні? – запитав його батько.

Рабіндра кивнув.

– Там така тиша... – промовив він, – здається, ніби спілкуєшся з вічністю!

– Те ж саме відчуття було і в мене, – сказав батько, – це особлива місцина... тут відчуваєш, як час немовби струмить крізь тебе!

– Тату, – наважився Рабі, – ти казав, що наш рід дуже давній... а хто були наші предки?

Батько замислено дивився у вікно.

– Це сталося у восьмому столітті, – нарешті озвався він, – коли Бенгалія вирішила позбутися буддизму і відновити свою предківську віру в усій її чистоті, і князь запросив із Заходу п'ятьох брахманів. Одного з них звали Кшітіс, і його син започаткував рід Тагорів. Але історія наша дуже складна й заплутана...

– Чому це? – поспитався хлопчик.

– Про це довго треба говорити, – знехотя відказав батько, – через чотириста років Бенгалію завоювали мусульмани. Двоє нащадків Кшітіса, брати Камадев

і Джаядев, стали помічниками мусульманського намісника Пір Алі Хана. Якось під час мусульманського посту рамадан Камадев побачив, як Алі Хан нюхає цитрину. От і сказав йому жартома: «Нюхати – це майже їсти. Так що ти порушив піст, володарю». Намісник запам'ятав ці слова й за кілька днів запросив братів до себе в гості. У сусідній кімнаті стояли страви з яловичини. Пахнули вони так, що чутно було крізь двері. Пір Алі Хан сказав: «Якщо брахман чує запах забороненої для нього яловичини, то виходить, що він скуштував її. Чи не так?»

– Оце підступ! – вигукнув Рабіндра. – Таж вони через нього утратили чистоту!

– Саме так і сталося, – відказав батько, – відтоді брати стали називатися піралі – ті, хто порушив заповіді брахмана. Ця пляма назавжди лишалася на їхніх нащадках. Через кілька століть один із чоловіків їхнього роду, котрого звали Панчанан Кушарі, поселився на березі Гангу – там, де зараз стоїть Калькутта. Місцеві мешканці називали його Тхакур, себто святий. Панчанан почав торгувати з англійцями, котрі на той час прийшли в Бенгалію, і ті прозвали його Тагор, бо гадали, що Тхакур – то його справжнє прізвище. Рід Тагорів розрісся. Особливо заможним він став за твого діда, Дароканата, котрий умів вигідно купити і продати...

Батько замовк.

– А чому його прозивали Принцом? – поспитався Рабі.

– Він полюбляв розкішне життя, – неохоче відказав батько, – складний він був чоловік, та й помер на чужині...

– Від чого? – не вгавав Рабіндра.

– Брахманові не можна мандрувати за чорні води, – відказав батько, – йому заборонено подорожувати морем... ти вже мусиш це знати!

– Я знаю, – відказав Рабіндра, – і що?

– Твій дід порушив цю заповідь. Двічі плавав він на кораблі в Англію, і другого разу не повернувся. Йому було п'ятдесят два роки, і смерть його була загадкова...

Магаріші знову замовк. Хлопчик зрозумів, що не варто розпитувати про діда, – у батька стосунки з ним були не дуже приязні. Він одхилив запинало і задивився на темну стіну джунглів, яка чорною обсмаленою щетиною вимальовувалася на овиді.

До Гімалайських передгір'їв вони дісталися на початку квітня. Далі почалися круті стежки, які пнулися вгору і вгору, до гірських вершин, увінчаних іскристими сніговими шапками. Батько з сином то простували пішки, то верхи на конях, а то в паланкіні, якщо по стежці можна було пліч-о-пліч пройти двом носіям. Повітря ставало дедалі холодніше; внизу, в гірських безоднях, лопотіли по камінню стрімкі потоки. Вже на підйомі Рабіндра

відчув, що йому важко дихати – бракувало повітря, і він ледве простував по стежині, ступаючи нога за ногою.

– Ми вже на висоті три тисячі футів, – озвався Магаріші, – повітря тут розріджене... але ще день-два, і організм звикне!

Гімалаї були мов казка. Кедрові ліси, які густим килимом укривали гірські кручі. Глибокі долини, де крізь сиву імлу насилу проглядали білі коробочки будинків. А головне – тиша! Вона була така глибока і напружена, що здавалося, ніби от-от щось має розпочатися, – чи страшенна буря, чи виверження вулкану, чи світова катастрофа, котра змете з лиця землі весь людський рід.

Батьків дім був у маленькому гірському селі Бакрот. Коли вранці Рабіндра вийшов на терасу, його приголомшила якась незбагненна, містична краса довколишнього ландшафту. І безгоміння теж було тут особливе, грізне й величне заразом, – чути було тільки, як вітер тоскно свистить і завиває поміж камінням.

Магаріші будив сина ще удосвіта, і обидва поринали в медитацію. Коли над засніженими верхівками гір починало сходити сонце, батько з сином вітали його співом

ведичних гімнів. Удень вони ходили гуляти, купалися в крижаних гірських річках, а ввечері сиділи на терасі й дивилися на зоряне небо. Батько показував Рабіндрі сузір'я і розповідав про рух планет, Сонце та будову всесвіту.

– Знаєш, – сказав він якось синові, – хотілося б мені жити і вмерти в цих горах!.. Тут так легко думається, зникає все дрібне, марнотне...

– Чому ж ти не поселився тут назавжди? – поспитав Рабі.
Батько зітхнув.

– У Шантиникетоні ми якось завели мову про твого діда... Так от, він був світським чоловіком, і я, його син, до певного віку теж провадив такий штиб життя. Аж якось зі мною сталося те, що можна було б назвати саторі...

– Осяяння?! – вигукнув Рабіндра.
Батько замислено схилив голову.

– Мені було на той час вісімнадцять років... Моя бабуня помирала і попросила перенести її на берег Гангу, щоб бачити перед смертю священну ріку. Коли я сидів біля неї вночі, мене зненацька охопило почуття, котре неможливо змалювати словами. Я немовби побачив увесь світ у себе на долоні, жорстко, гостро і без прикрас, побачив його муку і його радість, ницість його і красу! – Магаріші перевів дух. – Те почуття було настільки гостре, що я знепритомнів. Коли я отямився, то був іншою людиною. Я почував дуже велику радість. Я зневажав своє багатство. Згодом я створив

товариство «Татваранджані Сабга» і заходився пропагувати основи справжнього індуїзму, того, що викладений у нашій священній книзі – «Упанішадах». І відтоді я почав щороку бувати в Гімалаях...

– Тобі хотілося тут залишитися? – тихо запитав Рабіндра.

– Так, було в мене таке відчуття, що світ марнотний і нікчемний... Та якось я сидів на вершині бескиду й наглядав за плином гірської річки. І зненацька щось неначе прокинулося в мені. Це було як осяяння на березі Гангу, але по-іншому. Якийсь внутрішній голос звелів мені спуститися з гір і понести людям ту істину, яку я осягнув на цих вершинах. – Магаріші журливо усміхнувся. – Не кожному дано стати пустельником...

– Яку ж істину осягнув ти тут? – запитав Рабіндра.
Батько глянув на нього.

– Пам'ятаєш, ти запитав у мене, навіщо потрібне знання? Так ось, я не хотів говорити з тобою про це, аж поки

ти побуваєш у Гімалаях. Тому що тільки тут можна зрозуміти істину. А вона в тому, що все це, – він показав докруз, – цілий світ – ілюзія, або, як кажуть на санскриті, майя. Це як річка, що весь час міняється і мерехтить на сонці. Справжня суть буття – в тому, щоб збагнути це, покинути цей світ і зіллятися із всесвітнім духом, у якому розчиняється людська індивідуальність..

– А до чого ж тут знання? – не втямив Рабіндра.

Батько засміявся.

– А знання для цього не потрібні! Адже це знання про світ, якого насправді не існує. Але, – споважнів Магаріші, – хоч-не-хоч, а ми живемо в цьому світі. Нам не дано зіллятися з духом... може, нам просто не судилося це, бо в кожного своє призначення! Тому і знання використовуємо, навіть якщо вони стосуються тієї ілюзії, котрою є цей світ...

Рабіндра довго мовчав.

– А поезія? – раптом запитав він.

– Ти хочеш бути поетом? – глянув на нього батько.

– Я... я пишу вірші, – знічено сказав хлопчик. І тихо докинув: – І мені це подобається.

– Що ж, поезія – це не знання, – сказав батько. – А це...

– Це істина, – тихо сказав Рабіндра, – чи, принаймні, шлях до істини. Це так само, як твої мандрівки в Гімалаї.

– І ти будеш далі писати вірші?

– Я... ну, принаймні я спробую робити це далі, – сказав хлопчик.

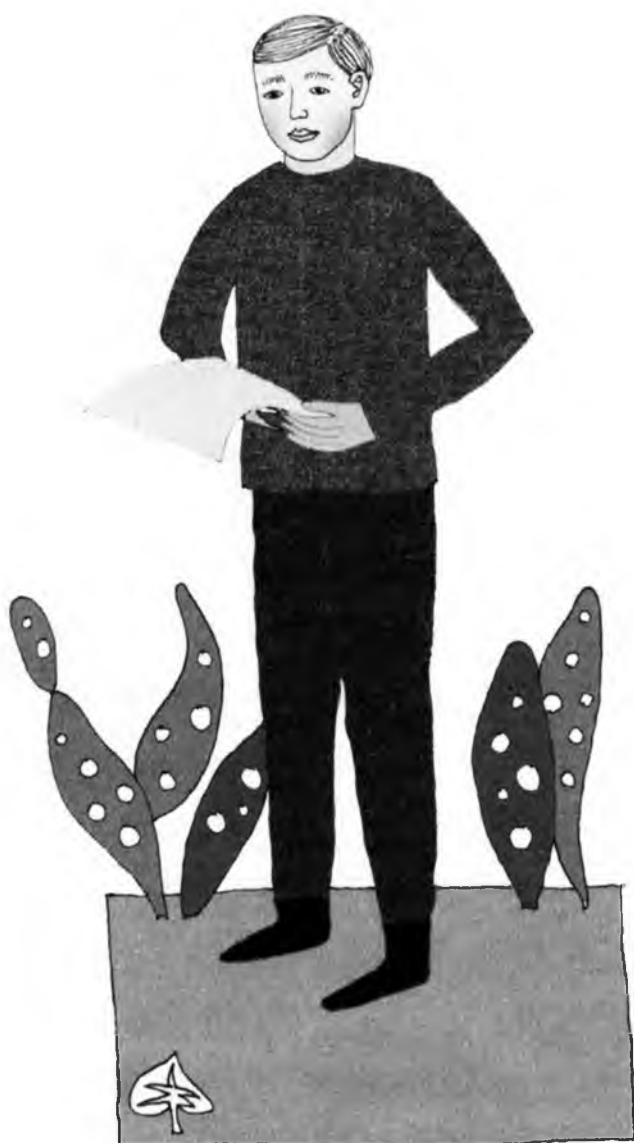
Магаріші погладив його по голові.

– Хотів би я іншого життєвого шляху для тебе... – зітхнувши, сказав він, – але якщо тиобираєш цей... що ж, дивися!

За кілька днів після тієї розмови вони покинули Гімалаї. Як пише в своїх спогадах Рабіндранат Тагор, після тієї мандрівки він зрозумів, що для нього шлях до спасіння не в самозреченні. Попереду у нього було довге життя, сповнене праці й турбот: як і його дід, він перетне «чорні води» і навчатиметься в Англії; згодом повернеться і заснує в Шантиникетоні школу, яка відтак розростеться в ціле університетське містечко; а ще братиме участь у визволенні Бенгалії від англійців, розробить цілу систему освіти і напише кілька десятків поетичних та прозових книг, – але в його пам'яті назавжди залишилася та мандрівка в Гімалаї, у якій він збагнув своє справжнє покликання.

ЗЕЛЕНИЙ БУКВАР

«Життя його було коротким і трагічним, як падіння зірки, але світло її залишиться в безлічі душ, спраглих до поезії й правди», – так написав про нього болгарський письменник Іван Давидков.

Поет, про якого ти зараз прочитаєш, належить до тих імен, які осяяли своїм генієм усю українську поезію. Він прожив дуже коротке життя і залишив по собі кілька тоненьких збірок віршів – та ці книги назавжди ввійшли до золоті скарбниці нашої літератури. Його поезії настільки яскраві й незвичайні, що здається, ніби це янгол злетів на землю, аби повідати людям, що таке Краса.

Народився він на Лемківщині.

Звали його – Богдан-Ігор Антонич.

Над зеленими вершинами гір займався червоний досвіток. У садку лежали довгі похмурі тіні, але на верховіттях дерев уже озивалися сонні пташки – попервах ледве чутно й несміливо, а далі щоразу гучніше й гучніше, аж ось на небокраї спалахнуло, засяяло щирим сонячним золотом, і птаство заспівало в один голос, вітаючи ще одну днину, яка прийшла на світ.

Богдан зупинився біля куща дикої рожі. Звідси, з-за вориння, добре видно було всеньке село, яке лежало на схилі гір. У дворищах уже попорали худобу й почали виганяти її на пасовисько. Корови брели вузьким розби-

тим прослідком і, задираючи голови, хрипко мукали, – неначе молилися до сонця, що полум'яною квіткою сходило над горами. Що вище воно підбивалося, то дужче яскрили дрібні краплини роси на пелюстках руж і ясніше та погідніше ставало в садку. Ще мить – і сонячне кружало викотилося з-за яворів, що росли біля двору, холодні похмурі тіні поміж деревами згинули, наче їх і не було, і Богдан, повагавшись, вийшов за ворота, трохи постояв, а тоді побіг униз, до кринички, що ясна поміж вільхами.

То була його улюблена місцина. Тут росла висока бузина, яка цвіла на початку літа й так пахла, що аж у голові паморочилося. А далі, у густих

заростях вільшини, інколи можна було надібати дрібних звірят. Звісно ж, вони старалися не показуватися на очі, та якщо сісти й тихенько посидіти хвилин зо десять, то можна було побачити, як із трави сторожко вигляне борсук, – вигляне й одразу ж заховається, – або, хоркаючи, завовтузиться в чагарях їжак із гострим чорним писком, або ж під дерев'яним цямринням кринички квапливо проповзе старий зелений вуж. Восени сюди заявлялися навіть білки – вони приходили по горішки, адже ліщина росте он там, кроків за десять од криниці.

Богдан пробіг поміж двома високими кленами, які росли обабіч стежки, з розгону поминув куц бузини, – і спинився, приголомшено роззираючись довкруги.

Місцину було не впізнати.

Трава була сивим-сива од вранішньої роси. У вільховому листі зблискували і пропадали сонячні лелітки.

А в кутках галявини стояли височезні стовпи туману – неначе колони у храмі.

– Гарно? – обізвався хтось поруч.

Богдан озирнувся. І мало не скрикнув од несподіванки.

Тому що біля кринички сидів лис. Справжнісінький лис з вогненно-рудим хутром і довгим хвостом.

– Ти хто? – ошелешено прошепотів хлопчик.

– Я – Мудрий Лис.

Богдан позадкував.

– І ти вмієш розмовляти?

– Так.

– А чому я тебе не бачив раніше?

– Зате я тебе бачив, – поворухнув хвостом Лис, – я спостерігав за тобою.

– З вільшини?

– Авжеж.

Хлопчик озирнувся, не вірячи своїм очам. Усе до-
вкруги було немовби знайоме, – та водночас і чуже,
оповите невимовним чаром.

– Дивуєшся? – поспитався Лис.

Богдан хитнув головою.

– А чому?

– Я ніколи не був у цій місцині так рано! І не знав, що
вона може бути така.

– Яка ж?

– Така гарна, як зараз!

Лис розуміюче майнув хвостом.

– І що ти відчуваєш?

– Не знаю. Щось таке. Ну, аж!

– Радість?

– Ні.

– Утіху?

– Ні.

– Захват?

Хлопчик подумав.

– Ну, все разом! І ще щось таке, словом не сказати!

– Тож бо й воно, – сказав лис.

– Послухай, а що ти тут робиш? – помовчавши, за-
питав Богдан.

– Я складаю поетику.

– Поетику? А що це?

– А це таке ледаче діло, – відказав Лис, – для людей принаймні. Чи радше для більшості з них. Якщо казати простіше, то я допомагаю складати поезії.

– Поезії?

– Ну, вірші, – пояснив Лис, – знаєш, що це таке?

– Ага. А навіщо?

Лис зітхнув.

– От, – сказав він, – живеш собі на світі. Гуляєш лугами, дивишся на небо, нюхаєш квіти, й усе воно тобі таке любе, таке звичне! Аж якогось раннього ранку спускаєшся в діл, до своєї улюбленої кринички, – і бачиш, що у вранішньому сонці все змінилося. Все воно якесь чарівне! Таке, що й словом не сказати.

– Та й що? – не второпав Богдан.

– А те, що звичайними словами не змалюєш незвичайні речі.

– А як же їх змалювати?

– Для цього й існують поезії, – пояснив Лис, – тільки небагато людей можуть їх складати, а ще менше можуть їх утямити. Я допомагаю складати поезії.

– Ти?

– Я ж Мудрий Лис. Мені стільки років, як цій землі й цим горам. Я знаю всі таємниці світу. Ти чуєш, як співає кожна травинка?

Хлопчик прислухався.

– Так, чую... Вона... вона ніби бринить!

– От-от, – кивнув лис, – поезія – це спів. Увесь цей світ співає хвалу.

– Кому? – тихо поспитався Богдан.

– Тому, Хто створив його.

Запала мовчанка.

– І я теж можу навчитися цьому? – озвався хлопчик.

– Це дуже просто. Треба тільки зрозуміти деякі речі.

– Які це?

– Ти такий, як усі. Як трава, дерево чи звіря. Не кращий, ніж вони. І не гірший.

– Себто я такий, як білка?

– Так.

– І борсук?

– Так.

– І той кущ рожі, яка цвіте в нас у дворі?

– Так.

Хлопчик замислився.

– То це ж добре! – нарешті вигукнув він. – Значить, всі вони мої друзі?

– Звичайно. А ти хіба не здогадувався про це?

– Та часом.

– Так я і думав, – задоволено сказав Лис, – якщо ти знаєш це, то вірші складати вже легше. Спробуєш?

– Як? – спантеличено глянув на нього Богдан.

– Озирнися довкола ще раз, – порадив Лис.

Богдан роззирнувся довкруг. Сонце вже стояло високо над горами, і росяна трава курілася ледве помітною імлюю. Часом повівав вітерець, гойдаючи кучеряві вільхи.

– Ну ж бо!.. – тихо сказав Лис.

– Я не знаю, з чого почати, – так сам тихо відказав хлопчик.

Лис таємниче всміхнувся.

– А почати можна хоча б отак:

*Росте Антонич, і росте трава,
І зеленіють кучеряві вільхи.*

Він замовк. Богдан вражено дивився на нього.

– Отак просто? – нарешті озвався він.

– Поезія завжди проста, – відказав Лис, – що менше слів у ній, то краще.

– Чому?

– Бо легше висловитися. Ну, – сказав Лис, – а тепер сам.

*Ой нахилися, нахилися тільки –
Почуєш найтайніші з всіх слова*

– Ой! – вигукнув хлопчик. – Невже це я сказав?

Лис кивнув.

– Бач, як просто. Адже все довкола – це як зелений буквар. Треба тільки навчитися читати, і ти зможеш сам складати ті слова у вірші.

– А про що?..

– Про те, що ти побачив сьогодні, й учора,
і завтра ще побачиш.

– Про весну?

– Про весну.

Дощем квітневим, весно, не тривож.

Хто стовк, мов дзбан скляний, блакитне небо?

Хто сипле листя – кусні скла, – на тебе?

У решето ловити хочеш дощ?

Богдан замовк.

– У мене виходить... – нарешті озвався він.

– Виходить, – луною відгукнувся Лис, – ось тільки не
зупиняйся. Ну ж бо разом!

З всіх найдивніша мова гайова.

В рушницю ночі вклав хтось зорі-кулі.

На вільхах місяць розклюють зозулі.

Росте Антонич і росте трава, –

хором продекламували вони.

– Оце і маєш перший урок поетики, – сказав Лис.

– А хто сипле оте листя? – гарячково допитувався
Богдан, – і хто вклав ті зорі-кулі в рушницю ночі?

– Той, Хто створив цей світ, – поважно відказав Лис.

Хлопчик замислився.

– А чому не всі люди складають вірші? – поспитався
він.

– Бо вірші потрібні тільки тому, хто їх складає. А та-
ких дуже небагато.

– Але ж це так просто!

– Насправді це дуже непросто. Легше орати землю, кувати залізо або стругати дошки. Тому люди роблять те, що легше, і звикають до цього. А тих, хто складає поезії, вони не люблять, – адже поети можуть те, чого не може ніхто.

У вільхах знову зашелестів вітер. Богдан замислено глянув удалину.

– Послухай, – сказав він, – а ти справді такий старий, як оця земля?

– Авжеж, – відказав Лис.

– І скільки ж тобі років?

Лис зітхнув.

– Я пам'ятаю цю землю ще тоді, як на ній і села вашого не було, – відказав він, – я бачив, як цією долиною

йшли римські легіони. Я пережив багато людських поколінь. Мені відкрито минуле і майбутнє.

– І ти можеш сказати, що буде зі мною далі?

– Скажу одне: за кілька днів ти покинеш це село.

– Чому?

– Твої батьки поїдуть у місто. Там будуть похмурі сірі будинки, вузькі хідники і потворні авта, що пирхають синім чадом. Там не буде гір, дерев і трави.

– А додому я повернуся?

– Повернешся, але незабаром знову поїдеш звідси.

І вже ніколи не побачиш свого села.

Богдан вражено глянув на нього.

– Ніколи-ніколи?

– Так, – потвердив Лис, – ніколи.

– Але я не хочу!

– Така доля всіх людей, – сказав Лис, – вони ідуть у світ і покидають те, що найдорожче для них. Але воно залишається в їхньому серці. В цьому їхня радість і їхній смуток.

– І більше ніколи я не побачу цієї долини? І кринички? І вільх? І тебе я більше ніколи не побачу?

– Не побачиш, – відказав Лис, – але я завжди буду з тобою. Коли ти складатимеш вірші, я завжди буду поруч, і ти знатимеш це.

І немовби підтверджуючи ці слова, в кучерявих вільхах знову загомонів весняний вітер.

– А що ж я робитиму, як виросту великий? – помовчавши, запитав Богдан.

– Ти житимеш у місті. Не буде там ні трави, ні дерев, а буде тільки сірий камінь. Люди в тому місті на дні своєї душі ховатимуть смуток, мов гірке насіння. Але ти завжди будеш пам'ятати цей урок поетики із зеленого букваря. І він, мов та зоря, осяватиме все твоє життя.

– А далі що буде?

– Далі не варто заглядати, – сумно відказав Лис.

– Чому не варто?

– Людині не треба знати, яким буде її життя. Це знання завдає їй великої печалі. Адже дерево цього не знає.

– І трава, – замислено сказав Богдан.

– І трава, – погодився Лис.

Богдан похнюпився.

– Засмутив ти мене, – помовчавши, озвався він, – піду вже я.

– Давай наостанок складемо ще одного вірша, – сказав Лис.

– Давай. А про що?

– А хоча б он про ті клени, що ростуть біля стежки! – запропонував Лис, – ну ж бо?

Хлопчик подумав.

Схилились два самотні клени,

Читаючи весни буквар, –

нарешті озвався він, замислено дивлячись удалину, де синіли верхівки гір.

І знов молюсь весні зеленій,

Зелений сам, немов трава, –

підхопив Лис.

Оброслий мохом лис учений

Поетику для кленів склав.

Співає день, співають клени

Лопоче сонячна стріла, –

хором продекламували вони.

У долині бамкнув дзвін – раз і друге, а далі мелодійне подзвіння попливло у міжгір'ї, звістуючи велике свято.

Хлопчик з жалем глянув на Лиса.

– Час до церкви, – сказав він, – сьогодні ж Трійця. Тато вже службу правлять.

– Іди, – тихо сказав Лис.

– Прощавай.

– Прощавай.

Богдан ступнув кілька кроків і зупинився.

– Невже ми більше ніколи не зустрінемося? – тихо поспитався він.

Лис понурився.

– Зустрінемося, – неохоче відказав він, – але нескоро.

І не тут.

– А де?

– За третьою зорею.

– Де?..

– Там, де заходить сонце, – сумно сказав Лис, – і немає ні радощів, ні печалей.

Богдан зблід.

– І ніколи вже не розлучатимемося? – по хвилі спитався він.

Лис підняв голову й роззирнувся довкруги. Гожий весняний ранок стояв над горами. Гули і дзвеніли бджоли в садках. А десь у вільшині голосно кувала й кувала зозуля.

– Ніколи, – сказав він.

ЗМІСТ

ЗАГАДКА ОРЛЕАНСЬКОЇ ДІВИ

(дитинство Жанни д'Арк). 5

ФІЛОСОФІЯ СВІТАНКУ

(дитинство Джордано Бруно). 23

НЕПЕРЕМОЖНИЙ

(дитинство Джека Лондона) 43

НАЩАДОК БРАХМАНІВ

(дитинство Рабіндраната Тагора). 65

ЗЕЛЕНИЙ БУКВАР

(дитинство Богдана-Ігоря Антоновича). 81

Літературно художнє видання
Для молодшого та середнього шкільного віку
Серія «Життя видатних дітей»

**Леонід Кононович про Жанну д' Арк, Джордано Бруно,
Джека Лондона, Рабіндраната Тагора, Богдана Ігоря Антонича**

Художник *Максим Німенко*
Комп'ютерна верстка *Ольги Федак, Андрія Сердюка*
Коректори *Анастасія Музиченко,*
Олена Дацько
Літературний та випусковий редактор *Іван Андрусяк*
Відповідальний редактор *Олена Мовчан*

Підписано до друку 28.02.2008 р.
Формат 84x108/32. Папір офсетний.
Гарнітура Myriad Pro. Друк офсетний
Умов.-друк. арк 5.04.
Зам. № 8-122

Видавництво «Грані-Т»
Поштова адреса: 01011, м. Київ, а/с 215
Тел./факс: 8 (044) 234-82-73
Відділ збуту: 8 (044) 209-16-42, 8 (044) 288-88-77
grani.tv@gmail.com
www.grani-t.kiev.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 2453 від 27.03.2006 р.

Видруковано у ВАТ «Поліграфкнига» корпоративне підприємство
ДАК «Укрвидавполіграфія»
03057, м. Київ, вул. О. Довженка, 3.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3089 від 23.01.2008 р.

Видатний французький письменник
Антуан де Сент-Екзюпері стверджував,
що «всі ми родом з дитинства».

Наші дорослі досягнення ґрунтуються
на дитячих спогадах та мріях. Ті, кому пощастило
вчасно виявити свій талант, щасливі та відомі
всьому світові. Історії геніального дитинства
із серії «Життя видатних дітей» допоможуть
вам і вашій дитині виявити саме той
неповторний талант, що зробить
вас батьками видатної особистості

